

Управління культури Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського
Благодійний фонд пам'яті В. Липинського

Українська Держава Павла Скоропадського: здобутки і прорахунки

Матеріали круглого столу
з нагоди 100-річчя проголошення Української Держави,
Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського,
с. Затурці, 27 квітня 2018 р.

Луцьк, 2018

УДК 63.3(4УКР) 61
ББК 94(477) “1918”
У 45

Українська Держава Павла Скоропадського: здобутки і прорахунки. Наук. зб.: Матеріали круглого столу з нагоди 100-річчя проголошення Української Держави / Упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Затурцівськ. мемор. музей В'ячеслава Липинського; Благод. фонд пам'яті В. Липинського; Упоряд. і ред. В. Бортніков. – Луцьк, 2018. – 86 с.

У науковому збірнику вміщено статті та повідомлення учасників круглого столу, присвяченого 100-річчю проголошення Української Держави, який відбувся в Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею.

Розраховане на науковців, краєзнавців, освітніх та музейних працівників.

Організаційний комітет

Бортніков Валерій, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Благодійного фонду пам'яті В. Липинського;

Ковальчук Євгенія, кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею;

Кушнір Віталій, завідувач Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею;

Силюк Анатолій, в. о. директора Волинського краєзнавчого музею.

Відповідальні за випуск: **Валерій Бортніков, Анатолій Силюк.**

Технічний редактор: **Олександр Трофімук.**

Матеріали надруковані в авторській редакції.

У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на період 2016-2020 роки.

**© Волинський краєзнавчий музей;
Автори статей, 2018**

ЗМІСТ

Малиновський Валентин,

доктор політичних наук, м. Луцьк

Держава, що не відбулася

(до 100-річчя Гетьманату Павла Скоропадського).....5

Бортніков Валерій,

доктор політичних наук, м. Луцьк

Персоніфікація діячів української революції у

щоденниках Євгена Чикаленка 11

Гатальська Наталя,

с. Затурці

Постать Павла Скоропадського на сторінках книг у

фондах Затурцівського меморіального музею

В'ячеслава Липинського 18

Дем'янюк Олександр,

доктор історичних наук, м. Луцьк

Створення державних інституцій на території

Волинської губернії в добу Української Держави

Павла Скоропадського 27

Климчук Андрій,

м. Рівне

Барон Федір Рудольфович Штейнгель – посол України

в Німеччині 36

Кушнір Віталій,

с. Затурці

Передумови становлення української державності

і причини її втрати в оцінці В'ячеслава Липинського.....42

Пасюк Ігор, <i>м. Луцьк</i> Генерали армії УНР родом з Волині.....	49
Чопко Віра, <i>с. Затурці</i> Збірка матеріалів родини Скоропадських у фондах Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського	54
Янович Богдан, <i>м. Володимир-Волинський</i> Павло Скоропадський і Сірожупанна дивізія.....	59
Яцечко-Блаженко Тетяна, <i>м. Луцьк</i> Епістолярна спадщина Павла Скоропадського (волинський аспект).....	65
Додатки	71

ДЕРЖАВА, ЩО НЕ ВІДБУЛАСЯ
(до 100-річчя Гетьманату Павла Скоропадського)

У 2018 р. виповнюється 100 років з часу проголошення Української Держави на чолі з Гетьманом Павлом Скоропадським, але й сьогодні цей нетривалий період державності (з 29 квітня до 14 грудня 1918 р.) не отримав однозначної оцінки.

За рік перебування у владі Центральна Рада на чолі з М. Грушевським показала повну безпорадність у сфері державного управління та неспроможність опанувати складну ситуацію в країні. Її соціалістичні підходи до управління призвели лише до погіршення суспільно-економічної ситуації в країні. Як зазначалося у Грамоті до всього українського народу: «Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатющої колись-то України встає грізна мара голоду» [1, с. 82].

Запровадження німцями фактично окупаційного режиму та наступ більшовиків поставили під загрозу існування української державності. Зазначена суспільно-політична криза вимагала вжиття кардинальних заходів, найперше, зміни механізму управління державою. З метою наведення порядку в країні 29 квітня 1918 р. у Києві на Всеукраїнському з'їзді хліборобів-землевласників, який зібрав 6432 делегати від 8 українських губерній, було вирішено встановити монархічну форму державного правління у формі Гетьманату. Делегати з'їзду одногосно обрали Гетьманом України почесного отамана Вільного козацтва, генерала Павла Скоропадського. Таким чином силовим методом, що ввійшов в історію під назвою «державний переворот», завершився перший республіканський етап української державності, що тривав із 17

березня 1917 р. до 29 квітня 1918 року. На зміну йому прийшов другий – монархічний, репрезентований новітньою Гетьманщиною.

Аналіз повноважень Гетьмана дає підстави вважати їх такими, що поєднували в собі елементи законодавчої та виконавчої влади. Окрім цього, Гетьманом призначався і Генеральний Суд. Встановлення такої авторитарної влади, фактично диктатури, стало наслідком слабкої, неефективної владної моделі Центральної Ради, що в складних умовах війни не змогла навести елементарний порядок у державі. Тогочасна політична ситуація та економічна криза вимагали проведення негайних реформ, провести які було можливо лише за умови концентрації повноти влади в одних руках. Зазначимо, що Україна не стала винятком такого підходу, саме таким чином виходили із схожої ситуації більшість європейських країн.

Зіткнувшись з великими труднощами, що дісталися у спадок від попередньої влади, методи державного управління якої мало чим відрізнялися від більшовицьких, П. Скоропадський рішуче припинив соціалістичні експерименти Центральної Ради. Найперше була відновлена приватна власність на землю, яка оголошувалася недоторканою, надано свободу приватним підприємствам, торгівлі, промислам: «Права приватної власності – як фундаменту культури і цивілізації, відбудовуються в повній мірі, і всі розпорядження бувшого Українського Уряду, а рівно тимчасового уряду російського, відміняються і касуються. Відбувається повна свобода по зробленню купчих по купівлі-продажі землі» [1, с. 82].

У сфері державного управління було запроваджено європейську систему центральних органів виконавчої влади – міністерств і засновано вітчизняний інститут державної служби, що почав наводити порядок у суспільному житті. Незважаючи на спротив німецького командування щодо створення української армії, було переформовано військові частини, зроблено спробу відновлення українського козацтва – резерву збройних сил. Почала діяти поліція і державна безпека, функції яких виконувала Державна варта. Унаслідок судової реформи та ухвалення нових законів покращи-

лася діяльність судів.

Заслужують уваги зовнішньополітичні успіхи Української Держави. Якщо УНР мала офіційні дипломатичні відносини лише з чотирма державами, то Українська Держава була визнана 19 країнами та обмінялася посольствами з 12 країнами. Було ратифіковано Брестський мирний договір, укладено ряд договорів та союзів з Грузією, Доном, Кубанню. Уряду вдалося здійснити необхідні дипломатичні та політичні дії щодо приєднання Криму до України на правах автономного краю. Однак висадка на півострів десанту Антанти та підрозділів Добровольчої армії А. Денікіна перешкодила здійсненню цих державотворчих намірів. До України було приєднано українські землі Мінської, Могилівської, Курської, Воронежської губерній.

Вдалі кроки було зроблено у формуванні власної банківської мережі та встановленні української грошової системи (гетьманська гривня була конвертованою валютою і високо цінувалася в Європі). Відновився залізничний рух, для чого були налагоджені занедбані залізниці і мости, відремонтовані локомотиви.

Особливо вражали досягнення Гетьманату в гуманітарній сфері. Як зазначив історик О. Субтельний: «За якихось кілька місяців Гетьманщина мала на своєму рахунку такі здобутки у царині культури, про що мріяли багато поколінь інтелігенції» [3, с. 312]. Було засновано Українську національну бібліотеку, Національну галерею мистецтв, Український історичний музей, Національний архів, Державний драматичний театр, Молодий театр, Український державний оркестр, школи кобзарів. 24 листопада 1918 р. було створено Українську Академію наук, яку очолив видатний вчений Володимир Вернадський. З'явилися державні та приватні видавництва, що друкували українські видання у нечуваній до того кількості примірників, зокрема побачили світ мільйонні накладки україномовних підручників, відкрито багато українських книгарень. Було засновано близько 150 нових україномовних гімназій, у тому числі в сільських районах.

Однак поряд із названими здобутками існували й фатальні для Гетьманату політичні прорахунки. По-перше, невирішеність аграрного питання, однобічна орієнтація уряду на великих зем-

левласників-поміщиків з ігноруванням середніх і малих селянських господарств відштовхнула від нього основну масу українського селянства. По-друге, через недостатність професійних управлінців української національності та відмови від участі у формуванні уряду опозиційних політичних сил, Гетьман був змушений залучити на роботу в органи влади службовців царського режиму. Такий підхід викликав невдоволення опозиції, що звинувачувала його в «русифікації». Ще складнішим була кадрове питання в місцевих органах влади, де на посади губернських та повітових старост призначалися землевласники, звільнені урядом УНР. Вони діяли застарілими методами царського режиму, непопулярними в народі, часто перевищували свою владу, що викликало невдоволення населення і таким чином дискредитувало гетьманську владу. Зважаючи на зазначене, П. Скоропадському не вдалося досягти необхідного компромісу між різними соціальними групами. Негативну роль відіграла залежність Гетьманату від німців, очевидна мета яких зводилася до економічної експлуатації України: забезпечення постачання хліба, іншого продовольства та сировини до Німеччини.

Крім внутрішньо-політичних проблем, проти Гетьманату були ще й несприятливі зовнішньо-політичні чинники. Зокрема, основні геополітичні гравці – держави Антанти не бачили Україну як незалежну державу, адже заявили, що ніколи не визнають її незалежності. Лише Німеччина, зважаючи на власні потреби та національні інтереси, підтримувала самостійні намагання спочатку УНР, а згодом Гетьманату. Однак, після революції 9 листопада 1918 р. і проголошення Веймарської республіки, Німеччина змушена була оголосити свій нейтралітет в Україні. П. Скоропадський залишився сам на сам не лише з українською опозицією, а й з агресією більшовицької Росії. Його марні сподівання на Антанту, що була союзником Росії, так і не справдилися.

Опинившись у складній політичній ситуації, П. Скоропадський мав два основні варіанти подальших дій. Перший – дати дозвіл на проведення Українського національного конгресу 17 листопада 1918 р., що мав вирішити питання державного ладу в Україні та проблеми міжнародної політики. У цьому випадку у

Гетьмана була можливість взяти проведення Конгресу у свої руки і спробувати очолити національний рух – Український Національний Союз. Другий – не допустити проведення згаданого конгресу та остаточно перейти на сторону російського руху в Україні (точніше – російського офіцерства і добровольців) і реалізувати свій новий політичний курс, спрямований на федерацію України з небільшовицькою Росією.

У складних обставинах, а також небезпідставно побоюючись, що на Конгресі готується його усунення від влади, Гетьман обрав другий варіант, оголосивши «Грамоту про федерацію з Росією» від 14 листопада 1918 р. у майбутній «Всеросійській федерації». Слід наголосити, що це фатальне рішення не було політичною помилкою П. Скоропадського, як згодом намагалися пояснити цей вчинок його прихильники-гетьманці. Адже було здійснене не лише під тиском вкрай несприятливих зовнішніх (тверда політика держав Антанти, що спрямовувалася на збереження Російської імперії і не передбачала існування самостійної України) і внутрішніх обставин, в яких опинилася Українська Держава, а й віддзеркалювало тогочасний погляд Гетьмана на українську справу, відповідало його власним переконанням.

Прийняття зазначеної Грамоти прискорило падіння Гетьманату, адже українська спільнота сприйняла її як національну зраду. Не зрозуміли її і росіяни, котрі не визнавали жодних рівноправних відносин з Україною, а тому розцінили цей політичний крок П. Скоропадського як відступ від імперської ідеї, що не припускала жодних федерацій. Про це влучно висловився лідер Білого руху А. Денікін: «Никогда, конечно, никакая Россия – реакционная или демократическая, республиканская или авторитарная – не допустят отторжения Украины» [2, с. 371].

Зміна складу Уряду 15 листопада, з відставкою нечисленних проукраїнських урядовців остаточно підштовхнула всі антигетьманські сили до активізації своїх дій. За цих умов наростало народне невдоволення, формувалася потужна опозиція, що оформилася в Український Національний Союз, очолюваний В. Винниченком. Згодом було створено опозиційний уряд – Директорію у складі п'ятох осіб (В. Винниченко, С. Петлюра, Ф.

Швець, А. Макаренко, О. Андрієвський), яка організувала у листопаді повстання проти Гетьмана. Під тиском 50-тисячної армії Директорії, що увійшла до Києва, Гетьман П. Скоропадський 14 грудня 1918 р. зрікся влади, а Українська Держава у формі Гетьманату припинила своє існування.

Підсумовуючи слід зазначити, що основна причина падіння Гетьманату крилася у самому П. Скоропадському – людині, яка волею долі виявилася на чолі Української Держави, а точніше в його візії України. Справа в тому, що П. Скоропадський був продуктом російської імперської системи, в якій зробив престижну військову кар'єру, людиною двох культур – російської та української. Така роздвоєна ментальність державного діяча відіграла фатальну роль у його політичних рішеннях, про які йшлося вище. Будучи, як він сам зазначав «русским украинцем» [2, с. 170], змушений постійно лавірувати між двома національними рухами: з росіянами підкреслювати своє російство, з українцями – українство. Очоливши державу, він не уявляв майбутнього України без союзу з Росією, відповідно готуючи підґрунтя для майбутньої федерації. Про це свідчить його магістральна позиція: «... Украина на существование имеет полное основание, но лишь как составная часть будущей российской федерации...» [2, с. 21]. Скептично ставився він і до економічної самостійності України, зазначаючи, що «Для них (галичан) неважно, что Украина без Великороссии задохнется, что ее промышленность никогда не разовьется, что она будет всецело в руках иностранцев, что роль их Украины – быть населенной каким-то прозябающим селянством» [2, с. 19-20].

Кінцевою метою П. Скоропадського була не самостійна Українська Держава, а її входження на правах рівноправного партнера до складу децентралізованої федеративної Великої Росії. На превеликий жаль, після двохсотлітнього періоду бездержавності та панування царського режиму в Україні, у сприятливий історичний момент на чолі держави не виявилось національного лідера, спроможного здійснити високу місію творення власної держави, що стало трагедією українського народу.

Список джерел та література

1. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. - Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. - 272 с.
2. Скоропадський П. П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / упоряд. І. Гірич. 2-е вид. - Київ: Наш формат, 2016. - 480 с.
3. Субтельний О. Україна: історія / вступ. ст. С. В. Кульчицького; пер з англ. Ю. І. Шевчука. - Київ: Либідь, 1991. - 512 с.

Валерій Бортніков

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ЩОДЕННИКАХ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА

Підготовлено за: Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919). У 2-х т.: Документально-художнє видання. - Київ: Темпора, 2011. - Т. 2. - 464 с.; Чикаленко Є. Х. Щоденник, 1919–1920. - Київ; Нью-Йорк: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. - 640 с.

Є. Х. ЧИКАЛЕНКО

29.05.1918. Німецьке командування чим далі, тим більше ставиться презирливо до українців, нездатних ні оборонити себе од кацапів – большевицьких банд, ні завести якийсь лад: одним словом, як вони про нас кажуть, держава – без означених границь, народ без інтелігенції, інтелігенція без своєї мови, а уряд без голови [с. 42].

30.08.1918. Взагалі українське свідоме громадянство, без різнації партій, весь час робило помилки. Робило воно їх, коли мало владу, робить і тепер, коли владу вирвано з його рук. Та й не диво, бо коли і де воно могло придбати досвід; коли все воно складається з педагогів, з журналістів, газетярів, коректорів; коли між ними нема людей з державною, навіть губернаторською практикою... [с. 109].

23.08.1918. Коли один давній знайомий, зустрівшись з *Саксаганським*, довідався, що того обрано директором Національного

театру, то перехрестившись, промовив: «Слава тобі Господі, що в Українській Державі буде хоч один чоловік на своєму місці!» [с. 106].

3.04.1918 ...я описую *Грінченка, Грушевського*, такими, як я їх знав. Розумів з всіми їхніми хибами, яких я не міг спокійно переносити. Але для історії українського відродження це не має ніякого значення і, може, якраз їхні хиби, оте надмірне тщеслав'є, славолюбіє, упертисть і були тим імпульсом, що примушували їх робити, і в результаті вони зробили колосальну роботу в порівнянні з роботою скромними, м'якими, безкорисними діячами нашими [с. 7].

03.08.1918. І так великороди не можуть і думки допустити, щоб Україна була самостійною, так само і англо-французи. Англічанам і французам та й всім германським супротивникам обов'язково треба, щоб існувала велика, дужа Росія, яка була б завше кулаком супроти Германії зі сходу. Росія, розділена на свої складові частини, вже не буде суцільною і не буде уявляти з себе ніякої здержуючої сили супроти Германії, бо Германія раз у раз зможе увійти в союз то з Україною, то з Польщею, то з Московщиною і обезсилити коаліцію, яку Англія, по своєму звичаю, організувала б проти Германії. ... Вивід для нас з цього може бути тільки один: твердо держатись тільки германської орієнтації і всячески пильнувати, щоб німці без перешкод могли забирати собі з України хліба, скільки їм треба, аби ми тільки не вмерли з голоду. Якщо Германія візьме гору над Антантою, то Українська Держава за скільки років окремого існування од Московщини, під протекторатом Германії, призвичаїться до самостійного життя державного і згодом стане самостійною державою. Німецький капітал і наука оплодотворять Україну і вона вироблятиме безмірно більше хліба, скоту, сахару, заліза, вугілля, як тепер, і швидко стане поряд європейських держав.

...краще бути рабом німецьким, ніж товаришем російським. ... Якщо обставини складуться так, що українці попадуть в становище німецьких рабів, то вони в боротьбі з німцями переймуть у них і орудіє боротьби т. є. культуру, як перейняли її ести, латиші в Росії та чехи в Австрії, тоді українці навчатимуться ненавидити сво-

їх гнобителів і згодом визволяться від них. А коли українці знов попадуть в становище «братів» до великоросів, то народ український надовго зостанеться темним, несвідомим своєї національності, з прикметами парія, тобто п'яниці, злодія та матерщинника, якому далеко і в соціальному. І в національному відношенні до німецького раба-естонця, латиша, не кажучи вже про чеха [с. 91, 92].

28.IV.1919. Коли вже наша доля така, що Галичина знов має бути під польською державою, то я волів би, щоб під Польщу одійшло як можна більше української території хоч і по Дніпро, бо маленьку кількість нашої людності поляки з'їдять за кілька років, великою – подавляться. ... Я раз у раз твердив, що українці, принаймні наддніпрянські, не доросли до своєї держави, що не прийшов час на українську державність, але я благословляю долю, що я дожив побачити змагання української інтелігенції і одиниць з народу за свою державу; ця боротьба, ця кров, марно не пропаде, як не пропали і кров, і змагання польської інтелігенції; тепер вже сміливо можна казати, що ні поляки, ні росіяни не задушать нас, і Україна рано чи пізно, а таки буде! Авсе-таки до сліз жалко, що тепер доводиться теряти те, що нам з неба впало і що, здавалось, можна було втримати. ... [с. 60, 61].

М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ

5.05.1918. ...українську державу погубили соц.-революціонери з *Грушевським* на чолі, ухваливши закон про соціалізацію. *Винниченко*: «фракція наша зробила помилку, рішаючи це питання під обстрілом Києва більшовиками, думаючи цим привабити на свій бік селянство» [с. 26].

07.06.1918. А всьому виною *Грушевський*, який сліпо вірив есерам і нікого більше не хотів слухати. ...я його попереджав, що треба змінити соціалістичний напрямок на дрібнобуржуазний... *Грушевський* при всій своїй, можна сказати геніальності, дивлячись в далеку будучність не бачив у себе під ногами того, що всі бачили і лучче було б, якби він писав історію, а не робив її [с. 54, 55].

В. К. ВИННИЧЕНКО

29.07.1918. *Винниченко* страшенно азартний ігрець і віддається грі всією душею, за всією своєю страсністю... взагалі він все робить з азартом, з страсністю, а не як поденщик. Так само він і пише, так само працює і в партійній роботі, а ще гарячіше, ще азартніше віддавався він політичній державній роботі, коли був прем'єр-міністром; він тоді працював до втоми, до повного розстройства нервів, бо доводилось боротись зо всіми несприятливими обставинами, а найбільше з безглуздою політикою есерів, яких підтримувала така авторитетна впливова людина, як Грушевський [с. 86].

25.09.1918. Винниченко, як упреться, то його важко переконати, але він має ту гарну рису, що потім він часто визнає свої помилки і напевно перемінить свій погляд на Дорошенка і Ліпінського [с. 124].

14.05.1918. Рорбах, відомий німецький економіст у бесіді з В. К. Винниченко зауважував, що «...треба свого міністра культу, який найшвидше зробив би автокефалію церкви, незалежність її від Москви, тоді духовенство не тягнуло б до “єдиной, неделимой”». На це Винниченко як есдек зауважив, що для нас не має значення, бо народ наш зовсім не клерикальний і т. д.» [с. 37].

06.III. 1919. ...мої догадки, що Винниченко заздрить популярності Петлюри, цілком справедливі. Так, як за Ц. Ради Винниченко не міг перенести популярності Грушевського, а через те вжив всіх заходів, щоб не допустити того до влади і за часів Директорії, так само він не міг перенести того, що ім'я Петлюри під час [анти]гетьманського повстання затьмарило його ім'я [с. 44].

30.III.1919. ...Винниченко чомусь був страшенно настроєний проти *Липинського* як католика і не хотів його вважати за посла, навіть, кажуть, видав розпорядження увільнити його з посольства, але міністерство закордонних справ затримало і не виконало того розпорядження [с. 47].

С. В. ПЕТЛЮРА

20.11.1918. ...в дійсності *Петлюра* маленький, худенький, білявенький, з баб'ячим досить приємним безусим лицем, тільки

голос у нього симпатичний і язик добре почеплений, як то кажуть [с. 172].

19.11.1918. ...як Петлюра опинився в Директорії, мені не зрозуміло. Очевидно, що й його як природженого авантюриста заразили вірою в успіх, бо всі вони певні були, що моментально розправляться з добровольцями, бо німці будуть держати нейтралітет, або ще й помагатимуть повстанцям.

...одна надія на школу і взагалі на культурну працю, про ще я раз у раз кажу; тільки це єсть певний спосіб витворити Україну, а всякі повстання ведуть тільки до деморалізації, до руїни та анархії, але таким честолюбцям, як Винниченко, Петлюра до цього байдуже, їм аби їх ім'я скрізь лунало, аби йшла про їх слава; до такої категорії людей належить і Грушевський, хоч він на цілу голову вищий за всіх сучасних українців... А якби їм пощастило допасти до влади, то вони моментально почнуть один проти одного інтригувати, підкопуватись, щоб кожному бути найпершим, як ми бачили за часів Ц. Ради...[с. 170].

11.07.1918. ...Петлюра став самою популярною особою в українській державі і здається цю популярність йому зробили большевики, бо найбільше лютилися проти нього, як військового міністра; а тим часом він найменше повинен в тому, що це військо організувалось. Він, як есдек, рішуче був проти регулярної армії і, коли вона стихійно організовувалась, то всіма засобами намагався не допустити той організації, боячись, що хтось з військових стане на чолі війська і скине соціалістичний уряд, а значить і його, і відбудує гетьманство, а через те всіх, кого підозрював в здатності до такого перевороту, вислав з Києва, так було з Міхновським, а потім і з Павленком, що був командуючим Київською округою. ... А тим часом Петлюра, безумовно талановита і недурна людина, був нікчемним військовим міністром, бо нічого не тямив в військових справах і ніякого організаторського хисту не мав: не дурно сатиричні журнальчики висміювали його, називаючи «балериною» та малюючи його в жіночих панталонах на дитячому дерев'яному конику [с. 85].

25.11.1918. ...на випадок ліквідації повстання: коли захоплять Директорію, то вся вина впаде на Петлюру і, може, хоч Винни-

ченко зостанеться живий. Смерть такого талановитого письменника була б великою втратою для України, а Петлюра живий менше значення матиме, як мертвий, бо після смерті він стане нашим Костюшкою, героєм першого повстання за самостійну Україну [с. 177].

06.03.1921. ...Петлюра і тепер такий же звичайний, середній чоловік, яким був і два роки тому, якого. Як я ва кавав тоді, і прирівнювати не можна до таких талановитих людей, як Грушевський, Ліпінський та Винниченко. ...

Пн. Ліпінський та Петрушевич, як багато противників Петлюри, кажуть, що він «нікчемність», «нездара», «амбітник», який запродав 11 мільонів українського народу і т. д. і т. д.

Але очевидно, український народ не міг в цю історичну епоху ліпшого видвинути, бо Петлюра без всякої сили, без всякого терору став центром, коло якого тепер згуртувалось все, що бореться за свою суверенність [Листи до Греголинського. № 18, с. 226].

ІНШІ ДЕРЖАВНІ ДІЯЧІ

06.06.1918. ...Міхновський розповів, що він, довідавшись про майбутній переворот (проти Скоропадського – В. Б.) і умовившись з самостійниками, звернувся до есерівського комітету з пропозицією зробити реконструкцію уряду. Розпустить Ц. Раду і передасть владу комітетові з тридцяти душ, в якому повинно бути тільки 20 % соціалістів, і скасувати універсал про соціалізацію землі, скласти новий діловий кабінет, в який соціалістів входило б не більше 20, і вибрати когось за диктатора, а через шість місяців зівзвать парламент, якому й передасть владу. ...есери наче й нічого не мали проти такого перевороту, але ніяк не могли помиритись на особі диктатора... «Після цієї спроби ще раз вмішатись в політику я рішив навіки од неї відмовитись і виїхав з Києва, щоб не бути висланим творцями перевороту 29 квітня, тобто великоземельними панами, як був висланий еседеками Винниченком та Петлюрою».

– Як, коли Ви були вислані? – питаю.

Ви не були тоді в Києві, то не знаєте, що я був висланий в сентябрі отими двома шановними панами еседеками за те, що я,

пане добродію, почав ще в квітні організовувати українське військо, тобто штовхав український народ на мілітаристичну стежку, що протирічить есдецькій програмі [с. 51–52].

... як тяжко з цією людиною (М. Михновським) розмовляти, і не дай Боже ще й працювати разом, а бути в кабінеті під його прем'єрством просто неможливо [с. 53].

24.12.1918. 5) Просвіти – І. Огієнко, ректор Кам'янець-Подільського університету; знаю його по співробітництву в «Ради»; людина тупа, диявольськи самолюбива; під час реакції (1907–17 років)... ховався з українством, бо це шкодило кар'єрі і займав посаду учителя в чорносотенній гімназії Стельмашенка, тепер вже записався в есери. 9) Земельних справ – М. Шаповал (Сріблянський) колишній коректор «Ради», давній есер... людина талановита, страстна, гаряча до ненормальності, з великим нахилом до манії величчя і прямолінійна до безглуздості... Винниченко і Шаповал, більше люди темпераменту, настрою, ніж логіки розуму і обидва вони талановиті агітатори, пропагатори, але не державні мужі, а через те з певністю можна казати, що їх політика доведе Україну до повної анархії, большевизму, а в результаті приведе до реакції, а може, й до всеросійської монархії, коли не до поділу, як в XVII віці [с. 197].

04.06.1918. ...Ліпінського... я вважаю після Грушевського одним із найталановитіших українців [с. 58].

02.07.1918. С. О. Єфремов особисто надзвичайно гарна людина, добрячий літературний критик, але ніякий не політик, він можна сказати, єсть «совість» українська...але у всякім разі не політик, а тим паче не дипломат. Він не заглядав уперед, та й не бачив вперед нічого, а тільки обмірковував і приймав те, що збилося вчора [с. 71].

01.01.1919. Сьогодні один студент, що служить в вартовому відділі, оповідав про «Контрасти» Винниченка в житті. На варті в палаці вони голодні, холодні бачать. Як Директорії готуються всякі розкішні страви, подаються вина в такій кількості, що член Директорії Андрієвський щодня такий п'яний, що ледве на ногах держиться, очевидно, що такі «контрасти» не піднімають авторитету влади [с. 200].

ПОСТАТЬ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО НА СТОРІНКАХ КНИГ У ФОНДАХ ЗАТУРЦІВСЬКОГО МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

У зв'язку з дослідженням історії України періоду Гетьманату (100-річчя Української Держави відзначаємо цього річ) надзвичайно цінними є політичні портрети чільних діячів названого часу: адже саме від їх поглядів та переконань, правильних дій і помилок (з погляду сучасності) були на шляху української державності певні здобутки і втрати.

Завданням цього невеликого дослідження є виявлення та огляд у фондах Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського праць науковців-істориків, державних і громадських діячів, які були сучасниками Гетьмана Павла Петровича Скоропадського. Наявні спогади політиків того часу, звичайно, не позбавлені суб'єктивності. Проте саме вони є найбільш цінними з погляду достовірності, адже автори самі були учасниками описаних подій. Ось як, наприклад, писав Д.Дорошенко, міністр закордонних справ у період Гетьманату: “Може, численні документи й фактичні вказівки, зібрані в моїй книзі допоможуть пролити світло правди на цей період, який при всіх своїх помилках і розчаруваннях був періодом найбільшого виявлення української творчості в сфері політичного, економічного і культурно-просвітнього будівництва” [2,4].

Найповнішим джерелом до вивчення сторінок життя та політики останнього Гетьмана України Павла Скоропадського у 1917-1918 роках є книга “Спогадів” цього державного діяча. У фондах Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського наявні два видання “Спогадів” (К-117, К-130)*. Книги видруковані мовою оригіналу, тобто російською.

Автор усвідомлює, що об'єктивну оцінку його діяльності на посту молододі держави зможе дати лише історія, але він обумов-

лює те, що не має наміру малювати свій портрет тільки яскравими барвами, не покладе ”в основу своїх дій віру у власну безгрішність” [1,17]. Скоропадський описує події, людей зі свого оточення, власні вчинки так, як йому тоді бачилось, наприклад, зізнаючись, що сам не готувався стати на чолі Української Держави: “Меня... выдвинули обстоятельства...” [11,56]. Про свій патріотизм говорить так: ”... я ни германофил, ни франкофил, ни англофил, а просто люблю свою Родину...” [11,114]. Відкидаючи несправедливі звинувачення у свою адресу, відзначає: “Главное обвинение, которое мои враги постоянно преподносят в печати, говоря обо мне, является, якобы, мое безудержное честолюбие, исключительно ради которого я затеял гетманство, что мною руководила не идея принести пользу народу в трудном положении, в котором он находился, а жажда почестей...”[11,131]. І тут же зауважує, що вкладає позитивний зміст у слово “честолюбие”, бо завжди “любил людей честолюбивых... которые умеют желать и достигать намеченной цели” [11,131]. Аналізуючи свої помилки і причини поразки, він пише так: “Одна из главных моих ошибок... была та, что...не имел людей..., которые разделяли бы мои убеждения, которые доверяли бы мне, а я им вполне. Это случилось потому, что я сам не шел сознательно к гетманству, к которому меня выдвинули быстро развившиеся события” [11,139]. Даючи оцінку своїй діяльності на посту глави держави, Гетьман стверджує: ”Я настолько был убежден в правоте своего дела, настолько мало думал о себе, имея в виду только одно дело — создание порядка в этой громадной стране...” [11,182]. Скоропадський дає характеристики людям, з якими йому довелося будувати молоду державу: членам уряду на чолі з Федором Лизогубом, військовим діячам (наприклад, Петру Болбочану, Вільгельму Габсбургу), німецьким та австрійським дипломатам та ін. Про більшість людей, з якими його зводила доля, у т.ч. з простолюду, Гетьман відгукується зі щирою повагою і вдячністю. В’ячеслава Липинського у “Спогадах” він згадає всього тричі, але з приязню [11, 29]. Підсумовуючи свою кадрову політику (а проблема кадрів була однією з найвагоміших) [1,19], він звертається до керівників, чиновників високого рангу: “...желая вам добра, советую: берегите умных,

образованных, способных к работе людей... Не придирайтесь к мелочам. Не копошиться в прошлом ваших подчиненных, если в данную минуту они ценны своей работой” [11,150].

Цінним джерелом до вивчення постаті Павла Скоропадського є панорамний, узагальнюючий твір “Історія України” Гетьманської доби професора Дмитра Дорошенка. Дуже яскраво змальовує історик Дорошенко портрет Гетьмана Скоропадського у військовому вбранні: “По установленні форм в Українській Армії, Гетьман окрім “черкески” почав носити “жупан”: при звичайній формі — чорний, при парадній — білий, опоясаний слущким поясом; на голові — історична гетьманська шапка з соболів з оксамитовим малиновим верхом, з пір’ями оздобленими діамантами. Як на черкесці, так і на жупані — наплечики з золотого жгута, виложені металевими окрасами: герб України (трезуб, обвитий пшеничним колосом) з двома булавами навхрест. При жупані — шабля старовинна козацького зразку. Жадної іншої форми Гетьман П.Скоропадський за часів Гетьманства не носив. З відзнак носив Гетьман лиш Георгієвський хрест 4-ої степені, а в парадних випадках, при прийомі чужоземних послів — орден тої держави, чий посол мав авдієнцію” [2,80]. І хоч сам Скоропадський не найвищим балом оцінював потенціал історика як дипломата, проте останній дав об’ємну характеристику епохи та широкими мазками змалював портрет керівника держави: “П.П.Скоропадський придбав собі велику популярність в національно настроєних військових українських кругах і серед українського козацтва” [2,27], “...всі (його — Н.Г.) дні проходили в надзвичайно напруженій праці, вічно на людях, ні одної хвилини на самоті, з коротким спочинком...” [2,78], а “...життя й праця Гетьмана проходили серед постійної небезпеки життя” [2,79]. Підкреслюючи демократичні принципи діяльності державного діяча, міністр зауважував: “...доступ до Гетьмана був вільний для всіх громадян, які мали до нього якусь поважну громадську або й особисту свою справу...” [2,78].

У книзі спогадів Д.Дорошенко розповідає про знайомство зі П.Скоропадським (чим завдячує своєму дядькові Петру Яковичу Дорошенкові, приятелю майбутнього Гетьмана України) та своє

перше враження від зустрічі: “...струнка постать, гарний, чисто античний склад голови й приємне обличчя і дуже моложавий вигляд...” [3,245]. Простежуючи на сторінках цих спогадів ім’я Скоропадського, виявляємо незмінно позитивну характеристику його дій і вчинків. Автор мемуарів, перебуваючи в еміграції, не мав змоги користуватися в роботі вітчизняними документальними джерелами, які залишилися в архівах України. Як зауважує упорядник видання К.Галушко, при підготовці роботи Дорошенком цієї “енциклопедії Гетьманату” [3,3] залучались різномітні іноземні джерела, а також спогади сучасників та власні авторські нотатки. Все це піддавалось суворій критиці, аналізу, і лише найбільш достовірні дані заносились на сторінки книги.

Іншим важливим документом у вивченні постаті Гетьмана в період Української Держави є книга-хроніка Дмитра Донцова “Київ. Рік 1918”. Автор згадує своє знайомство зі П.Скоропадським, вбрання Гетьмана, його постать, знервованість і різкість у розмові. Наприклад, як відповідь на одну з публікацій в “Ділі” щодо питання про поділ Галичини, відзначає автор хроніки, він піднесено вигукнув: “Це брехня! Я нічого не зрікався.” У спілкуванні з Донцовим іноді звучала самовпевненість керівника держави: “Нічого українці без мене не зроблять! Скажіть їм це! Як мене не буде, то й України не буде!” [1,75].

Надзвичайно цінним джерелом дослідження історії України періоду Гетьманату є двотомник документів і матеріалів “Українська Держава”, що вийшов у київському видавництві “Темпора”. Численні грамоти, закони, накази, ноти, листи за підписом Павла Скоропадського, а також документи уряду (закони і постанови) дають чітку картину всіх етапних періодів існування Гетьманської держави і створюють цілісний образ керівництва країни, передусім її очільника. Починаючи з Грамоти П.Скоропадського до всього українського народу від 29 квітня 1918 року [14,37-39] і до Грамоти Гетьмана про відречення від влади 14 грудня [14,74], документи свідчать про послідовний курс протягом семи з половиною місяців керівництва на зміцнення обороноздатності держави, проведення земельної, судової, фінансової реформ, розбудову освіти і культури.

Дослідникам історії України доби Гетьманату може стати в пригоді ще одна книга матеріалів з фондів ЗМЛ: “Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918 р.”, видана спільними зусиллями наукових інституцій України і США у 1999 році. У книзі опубліковано 15 протоколів засідань мирної конференції, що відбувалась 23 травня - 7 жовтня 1918 року, а також стенограми спільних засідань під №№ 16-29. На урядове повідомлення Російської Федерації 6 липня 2018 року з приводу вбивства у Москві німецького посла Мірбаха і звинувачення у цьому Гетьмана України, Рада Міністрів Української Держави висловила протест [9,311-312, 313]. Крім імені П.Скоропадського, велике зацікавлення викликає постать керівника делегації Сергія Шелухина та сам стиль ведення перемовин двома мовами (українською і російською), а також типова для російської сторони манера спілкування: зверхність, брехливість, неправдиві звинувачення, затягування рішення про демаркацію кордонів тощо. Усе це дуже чітко проєктується на сьогодення стосунків України з агресивною сусідкою.

Короткі згадки імені Гетьмана Скоропадського є на сторінках книги “Євген Чикаленко, Андрій Ніковський. Листування. 1908-1921 роки.” Ідеться про публікацію “Киевлянина” стосовно текстів “промов”, спрямованих проти окремих політичних діячів, у т.ч. і Павла Скоропадського, що “... на провінції зробило гнітюче вражіння на українців” [15,203-204].

Зовсім іншої думки про діяльність Павла Скоропадського (на противагу гетьманським симпатикам) був ще один його сучасник, соціаліст Ісак Мазепа: “...доба гетьманщини була штучним припиненням революційного руху... Режим гетьманщини ставав чим далі все більш реакційним і протиукраїнським” [8,63]. Автор не приховує своєї зловіги, коли Гетьман помиляється: “Одна обставина давала добру нагоду українській демократії почати боротьбу проти гетьманщини: саме в той час, 14 листопада 1918 року, Скоропадський проголосив грамотою федерацію України з Росією” [8,63].

У “Щоденниках, 1923-1929” С.Єфремова теж тричі згадується Павло Скоропадський, і щоразу так само лише в негативному

контексті. Згадуючи запрошення Гетьмана увійти до складу його Уряду, Єфремов резюмує: ”Я вважаю (і вважаю), що ні один чесний громадянин не може йти до уряду виконаного чужинецькими руками перевороту, маючи перед собою до того ж такий недвозначний документ реакційного курсу, як перша “грамота” Скоропадського” [4,115]. Більше того, автор протиставляє особі Павла Скоропадського нашого земляка В’ячеслава Липинського, називаючи його “інтересним письменником”, а останнього Гетьмана “нікчемним Скоропадським” [4,524].

2014 року у видавництві “Темпора” вийшов двотомник “Скоропадські. Родинний альбом”. На сторінках цього розкішного видання, крім численних фотографій Гетьмана та членів його родини, фотознімків, на яких зафіксовані видатні події в Україні періоду Гетьманату, офіційні прийоми, державні діячі, дипломати тощо, подаються коментарі у статтях упорядників видання Юрія Терещенка і Тетяни Осташко стосовно особи П.П.Скоропадського. Зокрема, Ю.Терещенко зауважує, що вчинки Скоропадського і членів його родини (за спогадами Гетьманівни Єлизавети) “...є незаперечним доказом облудності й фальшивості звинувачень Павла Скоропадського у “російськості”, бо...він належить до найвидатніших діячів новітньої української історії, патріотів-державників” [11,21]. Як людина чесна і вірна присязі, Павло Петрович в одному з листів до дружини після повалення царського режиму Миколи II писав: “... з моменту зречення я відчув себе вільним, і звичайно, хоча мені його (імператора – Н.Г.) особисто жаль, але тепер я дихаю на повні груди і щасливий” [11,32].

Не можна оминати в контексті дослідження цього питання і праці В’ячеслава Липинського ”Листи до братів-хліборобів”, де автор ще раз підкреслює своє захоплення історичними традиціями українців: “Один єсть тільки сьогодні Рід Гетьманський, що вже в ХУІІІ ст. гетьманував, що відновив в році 1818 своє Гетьманство, що виріс з нашої традиції державної, що минувшиною своєю реперезентує державну минувшину рідної землі, і що має тому законне право до Гетьманства — це Рід Гетьманський Скоропадських” [7,XXXV].

Безперечно, цінним джерелом до вивчення життєпису ос-

таннього Гетьмана є книга його наймолодшої доньки Олени Отт-Скоропадської, з якою працівники нашого музею тривалий час підтримували теплі стосунки у вигляді зустрічей та листування. Це спогади жінки поважного віку, яка залишилась наймолодшою улюбленицею батька, що засвідчують і її мемуари, і численні фото. Не будучи свідком того короткого відтинку часу з історії України, коли на чолі держави стояв Скоропадський, Олена Павлівна, використавши архівні джерела та спогади (особливий акцент зроблено на “Спогади” Павла Петровича), мемуари соратників і друзів Гетьмана, зробила спробу у своїй книзі дати оцінку тим подіям і ролі в них її батька: “...батькові закидали, що він був “реакціонером”. Сьогодні, мабуть, кожен об’єктивний спостерігач, який займається історією українських незалежницьких змагань і особою мого батька, повинен визнати, що це не відповідає дійсності” [10,387]. Авторка називає урядові програми, що приймалися і впроваджувалися в життя Гетьманатом, та оцінює їх як такі, що “виглядали з сьогоднішньої точки зору цілком модерно” і були “прогресивними, ліберальними й соціальними” [10,387]. Олена Павлівна справедливо зауважує, що “Українська й російська історіографія протягом більше вісімдесяти років радянського режиму зображали час Гетьманату мого батька або дуже спотворено, або ж цілковито його замовчували” [10,401]. “При всіх сварках і розбратах, які існували в Україні, при всіх помилках які були допущені моїм батьком і його урядом, що він і сам визнавав, при украй важких, іноді навіть катастрофічних зовнішніх обставинах, -- продовжує вона, -- за короткий час батькового Гетьманату вдалося зробити дивовижно багато для державності України” [10,401].

Рік тому до фондів ЗМЛ потрапила рідкісна в Україні книга, надіслана нинішнім президентом СЄДІ Романом Проциком “За Україну. Опис подорожі Гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. 1937-1938”. У книзі, зокрема, видруковано заповіт П.Скоропадського в день свого 60-річчя про передачу прав та обов’язків синові Данилу: “...хоч і почуваю ще сили, енергію та порив до боротьби”, та “Синові моєму заповідаю непохитно, до кінця життя стояти на чолі Гетьманського державно-

го Діла”... , бо “В наших українських обставинах потрібно для цього напруженої, упертої праці ряду поколінь” [5,23].

На особливу увагу в контексті вивчення цього питання заслуговує книга ще одного сучасника Гетьмана, колишнього співробітника Українського наукового інституту в Берліні Василя Кучабського. Науковця вважають найглибшим та найбільш об’єктивним дослідником історії Українського війська в усі часи існування нашої держави. Саме перу цього історика належить гостра та нещадно-об’єктивна критика керівництва Української Держави, його політики. ”Гетьманат був не сталою формою існування української державності, а лише ареною боротьби двох протилежних сил: реакції “великоросів” та східноукраїнської революційної демократії. Десь посередині розташовувалися надзвичайно слабкі українські національно орієнтовані консервативні та помірковано демократичні елементи, які щиро та саможертвовно підтримували Гетьманат, проте відігравали при цьому надто незначну роль” [6,146]. Оцінюючи особисті якості Павла Скоропадського на посту керівника України, В.Кучабський називає його дуже малотворчою людиною з надзвичайно вузькими поглядами [6,145], підкреслюючи, що він “...за своєю природою скоріше генерал, ніж суверен...”[6,144]. “Якщо би він (П.Скоропадський—Н.Г.) народився для виконання місії державного мужа, то добивався би замість федеративного акту жорстокої збройної боротьби за волю України, а на поразку невдалої української спроби державотворення відреагував би з мужнім військовим опором” [6,150]. Проте навіть при такій жорсткій критиці діяльності уряду під керівництвом П.П.Скоропадського автор праці відзначає: “Попри все, Гетьманат зробив надзвичайний внесок в українську національну справу, зокрема в розвиток національної культури” [6,149].

Отже, коротка історія Української Гетьманської Держави у 1918 році та постать її очільника Павла Скоропадського в оцінці сучасників є далеко не однозначною, адже були і певні здобутки, й болісні втрати. А причиною такої кроткочасної історичної місії Гетьманату стали не лише особисті якості керівників держави, а й численні несприятливі зовнішні та внутрішні фактори. Найвагомішими з них і донині залишаються розбрат, що так глибоко в’їв-

ся в наш національний організм, брак патріотизму, віри у власні сили, надмірна толерантність у стосунках з іншими державами, поступливість у принципових питаннях та відсутність достатньої кількості кадрів з міцним національним хребтом.

Список джерел та література

1. Донцов Д.І. Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання / Упоряд.: К.Ю.Галушко. - К.: Темпора, 2002. - 208 с.: іл. (ДМ-775).
2. Дорошенко Дмитро. Історія України. 1917-1923 рр. Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 р. / Нью-Йорк: Булава. - 424+LXXXVI с. (К-8).
3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. (1914-1920 роки). - К.: Темпора, 2017 — 632 с. (К-167).
4. Єфремов С.О. Щоденники, 1923-1929. - К.: ЗАТ “Газета “Рада”, 1997. - 848 с.: іл. - (Серія “Мемуари”). (К-118).
5. За Україну. Опис подорожі Гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. 1937-1938. - Едмонтон, Альберта (Канада), 1938.- 318 с.(К-158).
6. Кучабський В. Західна Україна в боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918-1923 роках. - Львів: Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2015. - 448с.; 6 карт. (К-134).
7. Липинський В'ячеслав. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму.-- Відень, 1919-1926. (ВЛ-19).
8. Мазепа Ісак. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. - К.: Темпора, 2003. - 607 с. (К-9).
9. Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918 р. Протоколи і стенограми пленарних засідань. Збірник документів і матеріалів.- Київ- Нью-Йорк- Філадельфія: Вид-во М.П.Коць, 1999.- 366 с. (К-67).
10. Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. 2-е вид., доповнене / Пер. З нім. Галина Сварник. - Львів: Літопис, 2013.- 556+XX с.(К-170).
11. Скоропадський П.П. Спогади: кінець 1917 - грудень 1918 / Упорядник Ігор Гирич. - К.: Наш формат, 2016.--480 с. (К-130).
12. Скоропадські. Родинний альбом. Книга 1. Упорядники: Тетяна Осташко, Юрій Терещенко. Художньо-документальне видання. - Київ: Темпора, 2014. - 504 с., іл. (К-170).
13. Скоропадські. Родинний альбом. Книга 2. Упорядники: Тетяна Осташко, Юрій Терещенко. Художньо-документальне видання. - Київ: Темпора, 2014. 496 с., іл. (К-171).

14. Українська Держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т.2 / Упоряд.: Р.Пиріг (керівник) та ін. - К.: Темпора, 2015. - XX+412с. (К-169).

15. Чикаленко Є., Ніковський А. Листування. 1908-1921 роки / Упоряд.: Н.Миронець, Ю.Середенко, І.Старовойтенко. Вє. ст.: Ю.Середенко, І.Старовойтенко.- К.: Темпора, 2010.- 448 с. (К-166).

* У круглих дужках подаються інвентарні номери музейних предметів.

Олександр Дем'янюк

СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Спроба законодавчого врегулювання суспільно-політичних проблем, які накопичилися до весни 1918 р., не дала належного результату. Фактично період діяльності республіканської Української Центральної ради завершився поразкою через невміння національно-демократичних сил соціалістичного спрямування, які перебували на чільних позиціях у центральних і місцевих органах влади, своєчасно та ефективно реагувати на тогочасні революційні виклики.

Каталізатором прискорення державного перевороту в Україні стало німецьке командування, яке 26 квітня 1918 р. отримало офіційний дозвіл від німецького імператора Вільгельма II на заміну українського уряду [1, 77]. Паралельно здійснювались організаційні заходи із захоплення влади прибічниками Павла Скоропадського. Відбувалася підготовка до Всеукраїнського хліборобського з'їзду, який повинен був відбутися раніше за Українські установчі збори, заплановані УЦР на 12 травня 1918 р.

Всеукраїнський хліборобський конгрес розпочав свою роботу 29 квітня. У його роботі взяли участь 6432 уповноважені представники від восьми українських губерній. Із-поміж інших пред-

ставників регіонів до президії з'їзду обрано двох представників від Волинської губернії – С. Гуляницького та В. Каспрука. Окрім того, С. Гуляницького обрано товаришем голови з'їзду [15, 35–36].

Гетьманське правління розпочалося з аналізу та критики кроків попередньої влади і, як наслідок, відмови від їхньої політики. У «Грамоті до всього українського народу» зазначалося: «Бешкети і анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатішої колись-то України встає грізна мара голоду» [22, 304]. Оцінка ситуації в державі потребувала кардинальних змін на всіх щаблях влади.

Щодо системи центральних органів влади, то вони істотно не змінилися. На міністерські посади, уведені ще УЦР, просто прийшли нові люди. Перші кроки гетьмана П. Скоропадського з управління державою були пов'язані як із формуванням дієздатного Кабінету міністрів, так і з налагодженням стосунків з окупаційними військами.

Адміністрація гетьмана намагалася взяти під контроль ситуацію в регіонах держави. Після перемовин із представниками німецького й австро-угорського командування, 13 травня 1918 р. губернським старостам направлено телеграму такого змісту: «Повідомити населення всіма заходами... про те, що вся влада в Україні належить гетьману всієї України Павлу Скоропадському, який визнаний військовим командуванням – німецьким і австро-угорським, яке виявило готовність у разі необхідності підтримувати цю владу збройною силою і суворо карати за непослух цій владі у повній єдності з українською адміністрацією» [21, 13].

Щодо роботи місцевих органів влади, то потрібно зауважити, що за часів УЦР керівництву державою так і не вдалося налагодити їхньої чіткої роботи. На початок гетьманського перевороту в країні склалася така ситуація, коли центральні органи влади втратили важелі впливу на місцеву владу. Проте найбільше клопотів на місцях гетьманській адміністрації завдавали самоврядні органи. Адже на момент здійснення гетьманського перевороту в органах місцевого самоврядування більшість переймали на себе

представники соціалістичної орієнтації [4, 306–307]. Вони не просто були політичними опонентами гетьмана, а здійснювали антигетьманську діяльність.

Зауважимо, що в добу Української Народної Республіки місцеві органи влади виконували важливі господарські функції, відповідали за забезпечення особистої безпеки місцевого населення, організовували заходи із підтримки громадського порядку, утримували міліцейські структури. Зі зміною влади більшість керівників місцевого самоврядування Волинської губернії почала займатися політичними справами, забувши про господарсько-організаційне спрямування увірених їм органів.

Вже у травні 1918 р. конфронтація навколосоціалістичних кіл і прогетьманських політичних сил була надзвичайно напруженою. Міністр внутрішніх справ Ф. Лизогуб 6 травня 1918 р. змушений був заборонити з'їзд представників міст через неконтрольованість процесів у середовищі керівництва міськими думами.

Для створення дієздатної системи адміністративно-територіального устрою, придатної до управління з Києва, гетьманською владою запроваджено поділ українських земель на вісім губернських староств (із 15 листопада 1918 р. додалося ще Холмське губернське староство) і два округи. Серед них було й Волинське губернське староство.

Замість посад губернських та повітових комісарів, наказом від 14 травня 1918 р. уведено посади губернських, а від 18 травня – повітових старост, які й стали представниками центральної влади на місцях. Губернські старости переймали повноваження колишніх царських губернаторів [18, 112]. Процес призначення місцевих старост тривав до середини червня. На посади місцевих чиновників призначалися, як правило, колишні російські чиновники, військові, аристократи та поміщики, які були далекими від державницьких ідеалів українства. За оцінкою харківського дослідника В. Савченка, у староствах «усі питання вирішувалися, виходячи з політичних і особистих амбіцій старост-губернаторів» [19, 178]. У підпорядкуванні губернських та повітових старост перебував відповідний апарат урядування – Управління. На їхні відділи покладалися завдання з нагляду за дотриманням

і виконанням законів та розпоряджень верховної влади в регіоні.

Під час формування місцевих органів влади гетьманська адміністрація намагалася призначати на відповідальні посади осіб, які мали певний досвід роботи, достатній рівень професіоналізму, високий освітній рівень, українське громадянство. Щоправда, пізніше, коли почала відчуватися нестачу кадрів на місцях, вимоги до кандидатів дещо знизилися, уведено стажування претендентів на заміщення посад.

Волинським губернським старостою став Дмитро Федорович Андро, виходець із роду де Лонжеронів [3]. Працюючи головою Рівненського повітового земського зібрання та головою Волинського губернського продовольчого комітету, він непогано знав проблеми регіону. Помічником Волинського губернського старости призначено О. Зарембського.

Д. Андро у своїй роботі керувався «Тимчасовим, на час війни, положенням про губернських та повітових комісарів», за яким він був представником гетьманського уряду в губернії, здійснював нагляд за неухильним виконанням законів, постанов і розпоряджень центральних органів влади, відповідав за дотриманням правопорядку, контролював діяльність місцевих органів та органів місцевого самоврядування [23, 1].

Губернські старости одержували право видавати постанови в межах їхньої компетенції, призупиняти дію тих розпоряджень місцевих органів влади, які суперечили чинному законодавству. Губернським старостам надавалося право розпускати волосні земські збори й управи. Підставою для цього могло стати визнання їхньої діяльності шкідливою для місцевого господарства на зловмисний характер постанови зборів чи управи [17, 95].

Волинський губернський староста Д. Андро головував у губернському правлінні, низці губернських комісій і комітетів. У його підпорядкуванні перебували повітові старости. Надалі повноваження губернських і повітових старост були ще більше розширені.

Водночас глава уряду Гетьманату Ф. Лизогуб направив циркуляр губернським старостам, де вказував, що органи «самоврядування виконують серйозні державні завдання і несуть відпові-

дальні обов'язки по місцевому господарству» [14]. Однак і надалі з ухвалами місцевих органів самоврядування гетьманський уряд та його місцева адміністрація мало рахувалися. Серйозним недоліком гетьманського уряду, а відтак й однією з причин поступової втрати його популярності, до осені 1918 р. серед місцевого населення стала відсутність реальних дій щодо залучення до державницького будівництва, зразка гетьманської держави, місцевих органів самоврядування.

До кінця травня 1918 р. призначено всіх 12 повітових старост Волинської губернії та їхніх помічників. Зокрема, повітовими старостами стали В. Пуцин (Володимир-Волинський повіт), Д. Прибильський (Дубенський повіт), І. Арндт (Житомирський повіт), М. Шабельський (Ізяславський повіт), М. Шмідт (Кременецький повіт), О. Нікітін (Ковельський повіт), Ф. Шлеммер (Луцький повіт), Л. Бродський (Новоград-Волинський повіт), О. Лалевич (Овруцький повіт), К. Курзеньків (Острозький повіт), Й. Максимович (Рівненський повіт), Р. Ржевський (Староконстантинівський повіт) [124, 2 зв]. У губернському місті з 28 травня 1918 р. помічником повітового старости призначено мирового суддю О. Дуніна-Борковського [11, 4]].

Більшість державних службовців місцевих органів влади приймали урочисту обітницю: «Урочисто обіцяю вірно служити державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати закони і всіма силами охороняти її інтереси і добробут» [5].

Адміністрація гетьмана, починаючи від літа 1918 р., вживала певних заходів для перетворення української мови в офіційну для діловодства й судочинства. Місцеві чиновники вимагали від своїх підлеглих знання рідної мови. Так, 13 травня 1918 р. Волинський губернський староста скерував повітовим старостам обіжник, де наголошував: «Позаяк українська мова є державною, пропоную все діловодство, справоздання і листування вести по можливості українською мовою» [6, 81].

Головний губернський комендант Волині, отаман Борковський 26 червня 1918 р. скерував обіжник повітовим комендантам, де наголосив, що «в Українській державі державна мова – українська, яка тільки й повинна вживатись при всіх зносинах; все діло-

водство повинно проводитись виключно по українськи, для цього необхідно, щоб всі Повітові коменданти, як місцева українська влада, і їх співробітники обов'язково вчили рідну мову і вели листування на українській мові без чого, рахую що перебуток їх на посадах неможливий» [6, 112].

Представники місцевих органів влади Волині в перші місяці існування гетьманської адміністрації здебільшого висловлювали їй свою підтримку. Так, 23 травня 1918 р. новопризначений Луцький повітовий староста Ф. Шлеммер зазначав, що «всі накази Ясновельможного Пана Гетьмана всієї України, вказані в його грамоті всієї української людності від 29 квітня 1918 р. будуть мною проводитися в життя всіма маючими в мому розпорядженні заходами. ... Всенькі прояви анархії, злочинну агітацію та підтримування бешкетів і ослух влади будуть припинятися в самій підставі, ні яких правопорушень та безладія не допущу не в якому разі» [9, 511]. Керівники Луцької міської управи С. Спектарьов та Луцької міської думи Н. Пінес також висловили свою підтримку діям гетьмана [10, 31].

На початку червня Міністерство внутрішніх справ розробило проект статуту про Тимчасові ревізійні комісії з перевірки діяльності місцевих органів самоврядування. 7 червня 1918 р. відповідний статут із внесеними змінами затверджено на засіданні Ради міністрів. Ним передбачалося створення в кожній губернії тимчасової ревізійної губернської комісії на чолі з губернським старостою. Створення комісій умотивовувалося тим, що частина органів місцевого самоврядування доби УЦР не могла забезпечити виконання важливих державних рішень.

Відповідно до чинного статуту, у Волинській губернії створено Волинську губернську тимчасову ревізійну комісію, десять повітових ревізійних комісій із перевірки органів місцевого самоврядування та дві підкомісії для перевірки діяльності Острозького й Здолбунівського самоврядувань.

Ревізійна комісія, яка перевіряла діяльність Луцької міської управи, зафіксувала порушення під час голосування на виборчих дільницях, недбалість у веденні справ із забезпечення життєдіяльності міста, порожню міську казну. Волинський губернський

староста за результатами проведеної ревізії та за виявлену бездіяльність розпустив Луцьку міську управу й призначив нового міського голову Є. Порай-Ясинського й членів міської управи Д. Львіна та В. Прайзлера [7, 38]. Згодом ще одним членом управи призначено М. Міщенка [7, 68].

Схожі порушення виявлено ревізійними комісіями в інших повітах Волинської губернії. За результатами перевірок розпущені Здолбунівська, Острозька, Дубенська, Новоград-Волинська, Кременецька міські управи [16, 11]. Замість посадовців розпущеної Староконстянтинівської міської управи тимчасово призначено міським головою С. Кнолля, членами управи –В. Гриневича і Й. Борковського [13, 25].

Перевіряючи діяльність органів місцевого самоуправління, Луцька повітова ревізійна комісія в доповідній записці констатувала, що вибори в Луцьку міську думу проведено під сильним тиском солдатів Осібної армії. Щодо складу Луцького самоуправління, то «до складу Думи з 42 гласних пройшло 28 соціал-революціонерів, причому з зазначеної кількості гласних – 22 особи бачили місто вперше та прийшли сюди з військом» [8, 1 зв].

Поряд із ревізією міських органів самоврядування прийнято рішення про перевірку земських органів, адже земства були серйозним важелем внутрішньої політики й мали величезний вплив на українську провінцію [19, 212]. Тому гетьманська влада намагалася поширити свій вплив у цих органах. За результатами перевірки Волинської губернської тимчасової ревізійної комісії, були розпущені Рівненська, Дубенська, Староконстянтинівська, Кременецька, Острозька, Луцька повітові земські управи [16, 11]. Основними порушеннями визначено безгосподарність, злочинну бездіяльність, перевищення владних повноважень, а на місце звільнених осіб, зазвичай, призначалися колишні цензові працівники, які мали відповідний досвід роботи.

Зауважимо, що за доби Гетьманату відновлено попередню, куріальну систему виборів до земств, їхню компетенцію обмежено колом культурно-господарських питань. Однак незадоволені обмеженням своїх повноважень місцеві земства й міські зібрання часто-густо саботували рішення гетьманської адміністрації, а

то й свідомо нехтували ними, чим, без сумніву, наносили значну шкоду процесу утвердження гетьманської влади на місцях. Як показали наступні події, місцевим старостам та іншим посадовцям, призначеним новою владою, не завжди вдавалося налагодити дружні відносини з представниками місцевих представницьких органів.

Важливим елементом гетьманського державного механізму стала Державна варта. Цей державний орган покликаний виконувати функції поліції та жандармерії, попереджати антидержавні змови й виступи, забезпечувати правопорядок і в державі загалом, і в провінції. Рада міністрів від 18 травня 1918 р. постановою «Про зміну існуючих законів про міліцію і утворення Державної варти» запроваджувала чітку організаційно-функціональну структуру центральних і місцевих органів варти [20, 83]. На рівні губернії введено посаду «помічник-інспектор Державної варти», на рівні повіту – «начальник повітової Державної варти». У повіті начальник Державної варти за своїми службовими повноваженнями підпорядковувався повітовому старості. Йому допомагали помічник і канцелярія із затвердженим штатом. На чолі волосної Державної варти перебував голова волосної Державної варти.

Помічником-інспектором Державної варти Волинської губернії призначено С. А. Василенка [2]. За його безпосередньої участі наказом волинського губернського старости вже в травні 1918 р. призначено всіх повітових начальників Державної варти та їхніх помічників.

Начальником Житомирської повітової варти став підпоручик у відставці П. Розенмейер, його помічником – С. Татунько; начальником Острозької повітової варти – М. Павлійчук, помічником – Б. Страдацький; начальником Дубенської повітової варти – В. Ленці, помічником – Г. Козицький; начальником Луцької повітової варти – М. Хурамович, помічником – С. Мінаєв; начальником Ізяславської повітової варти – П. Бакшеєв, помічником – Ф. Виговський; начальником Староконстянтинівської повітової варти – П. Вишневський, помічником – С. Красновольський; начальником Рівненської повітової варти – М. Антонов, помічником – А. Кальтенберг; начальником Овруцької повітової варти – Г. Дахне-

вський, помічником – О. Крушинський; начальником Ковельської повітової варти – І. Івашин, помічником – К. Шатковський; начальником Володимир-Волинської повітової варти – А. Останькович, помічником – О. Шаповалов; начальником Кременецької повітової варти – Й. Ковальський, помічником – Г. Загоровський; начальником Новоград-Волинської повітової варти – М. Каленський, помічником – Ф. Рафальський [12, 6–6 зв].

Отже, гетьманська влада на Волині намагалася утвердитися через підпорядкування собі місцевих органів влади. Задля цього було запроваджено нову структуру: губернський – повітові – волосні старости; створено осередки Державної варти; через ревізію роботи місцевих органів самоврядування було розпущено низку міських: Луцьку, Здолбунівська, Острозьку, Дубенську, Новоград-Волинську й Кременецьку управ та повітових земельних: Рівненську, Староконстянтинівську, Дубенську, Кременецьку, Острозьку, Луцьку управ.

Список джерел та література

1. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада : навч. посіб. / В. Ф. Верстюк. – К. : Заповіт, 1997. – 344 с.
2. Вісник Волинського губернського старости. – 1918. – 9 липня.
3. Волянсь. – 1918. – 5 мая.
4. Дем'янюк О. Й. Особливості функціонування місцевих органів влади на Волині за доби Гетьманату П. Скоропадського / О. Й. Дем'янюк // Південний архів. Історичні науки : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 31–32. – С. 302–309.
5. Державна служба Гетьманату Павла Скоропадського [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.history.org.ua/LiberUA/Book/narusu/31.pdf.
6. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 3, оп. 1, спр. 1541.
7. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1610.
8. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1696.
9. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1737.
10. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1741.
11. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. р-1644, оп. 1, спр. 5.
12. Держархів Житомирської обл., ф. р-1644, оп. 1, спр. 9.

13. Держархів Житомирської обл., ф. р-1644, оп. 1, спр. 14.
14. Державний вісник. – 1918. – 29 липня.
15. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. : в 2 т. / Д. Дорошенко. – Ужгород : Свобода, 1930. – Т. II. : Українська Гетьманська держава 1918 р. – 510 с.
16. Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П. Скоропадського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. Ю. Козинець. – Луцьк, 2009. – 20 с.
17. Копиленко О. Л. Держава і право України. 1917–1920 : навч. посіб. / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. – К. : Либідь, 1997. – 208 с.
18. Реєнт О. П. Павло Скоропадський / О. П. Реєнт. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2003. – 304 с.
19. Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України / В. А. Савченко. – Х. : Фоліо, 2008. – 380 с.
20. Самутин П. Організація Українського Війська за часів Української Держави 1918 р. / Петро Самутин // Вісті комбатанта. – 1965. – № 4. – С. 33–45.
21. Солдатенко В. Ф. Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 5–19.
22. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / За ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – 800 с.
23. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1064, оп. 1, спр. 106.
24. ЦДАВО, ф. 1216, оп. 1, спр. 237.

Андрій Климчук

БАРОН ФЕДІР РУДОЛЬФОВИЧ ШТЕЙНГЕЛЬ – ПОСОЛ УКРАЇНИ В НІМЕЧЧИНІ

Дуже важливе значення для молодої держави має представлення її на міжнародній арені. Цілком виправдане призначення

Відвідини вищим керівництвом Української Держави посольства України в Берліні під час офіційного візиту гетьмана усієї України П.Скоропадського в вересні 1918 р.

на посади послів осіб, які мають етнічне походження з народу, в країну яких їх делегують. Насамперед це – добре розуміння свого для них менталітету, культури, традицій і т. д. Цілком виправданим було призначення на посаду посла України в Німеччині барона Федора Рудольфовича Штейнгеля.

Ще в середині XVIII ст. в Російську Імпері. почали прибувати на службу представники німецького дворянського роду фон Штейнгель. Основоположником роду вважається Albertus de Steinhillen, що жив в Швабії в 1250 р., його онук Heinrich Steinhoel-Steinhowel-Steinheil вже служив в Esslingen в кінці XIV ст., його нащадки носили прізвище Steinhowel, і тільки в XVII в. Hans Steinhowel став писатися Steinhowel-Steinheil. Представники цього роду по приїзді до Росії служили в Військово-морському флоті Росії [1, 279].

Барони фон Штейнгель Указом Урядового Сенату № 6331 були внесені в 5-у частину Дворянської родовідної книги Істляндської губернії, ухвалою Київського дворянського депутатського зібрання від 6 вересня 1879 р. внесені в 5-у частину Родовідної книги Київської губернії Герман-Рудольф-Олександр

Фрідріх-Вільгельм-Карлович з дружиною Марією Федорівною і синами: Сергієм, Іоанном, Федором та Володимиром. Рішенням Київського дворянського депутатського зібрання 27 квітня 1892 р. до роду зараховані: Георгій, син Іоанна Герман-Рудольф-Олександровича. Рішенням Київського дворянського депутатського зібрання 24 квітня 1895 р. до роду зараховані: дружина Володимира Герман-Рудольф-Олександровича Варвара Петрівна з дочкою Марією Володимирівною [1, 304].

На посаду посла України в Німеччині Федора Рудольфовича було призначено за поданням тогочасного Міністра зовнішніх відносин Української Держави Дмитра Івановича Дорошенка: «В колах, що оточували двір Гетьмана, не було недостаті в своїх кандидатах, але я вважав, що послом у Берліні має бути людина, що з одного боку мала б повне довір'я з боку національних українських кіл, а з другого – справді могла би заімпонувати в Берліні. Отже я висунув кандидатуру барона Ф.Р. Штейнгеля, людини, яка свою прихильність до української національної справи засвідчила цілими роками громадської й культурно-національної діяльності. За найцінніше в Ф.Р. Штейнгелю я вважав його ідеальну громадську чесність, вірність обов'язку і взагалі ті високі особисті прикмети, які робили з нього так рідкісну, на жаль, у наш час постать справжнього джентльмена» [4, 269].

Вдалим рішенням призначити послом України в Німеччині Штейнгеля вважав і Гетьман Павло Скоропадський: «В Берлін поїхав барон Штейнгайль, найчесніший і найблагородніший українець, що носив лише німецьке прізвище, але навіть не говорив німецькою мовою, що, звичайно, було для його діяльності великою проблемою» [8, 266]

Ще до вступу на свою посаду Федір Штейнгель чітко визначився з людьми, яких хотів бачити поруч з собою в якості колег. Це мав стати абсолютно новий штат посольства. Всі співробітники «хоч досі в українських колах були незвісні й до національного українського напрямку не належали, але територіально походючи з України й визнаючи себе громадянами Української Держави, вони мали стати добрими й корисними службовцями» [4, 270].

Попри таку кардинальну позицію Федора Рудольфовича у

*Граф В. фон Альвенслебен, український посол в Німеччині,
барон Ф.Штейнгель, гетьман усієї України П.Скоропадський,
ад'ютант гетьмана Г.Зеленевський.*

формуванні нового складу посольства, частина старих кадрів залишилася. Швидше за все, що всі вони потрапили під пильне око посла і лише ті, що підпали під його критерії залишилися при старих посадах.

Посольська місія Федора Штейнгеля відтак мала такий склад: Иванов Олександр, радник посольства; Товстоліс Іван, старший секретар; Ланін Віктор, секретар; Павлович Юрій, старший канцелярський урядовець; Коваленко Антін, старший канцелярський урядовець; Давидів Денис, молодший канцелярський урядовець; Свінцицький Василь, перекладач; Круль Мориц, позаштатний канцелярський урядовець за вільним наймом; Федоренко Павло, особистий секретар; Кулаковський Анатолій, урядовець особистих доручень при міністрі (супроводжувач посла до Берліна);

Штейнгель Володимир, барон, син посла; Коваленко Альма, дружина старшого канцелярського урядовця; Мельниченко Афанасій, лакей посла. [6, 26].

Посол Української Держави в Німеччині Ф.Штейнгель в якості «Надзвичайного посланника і уповноваженого міністра Української Держави при цісарському правительстві в Німеччині» прибув до Берліна 1 липня 1918 р. й того ж дня дав інтерв'ю німецькій газеті «Lokal Anzeiger».

В числі найперших проблем, з якими стикнулось українське посольство в Берліні була відсутність власного приміщення. Лише задовго пізніше таке було придбане на вулиці Кронцпрінц Уфер, 10. Ціна нерухомого й рухомого майна склала 1 млн німецьких марок [7, 48].

До найперших питань міжнародної арени дотичних України Федора Штейнгеля хвилювало питання Криму: «Говорив про Крим, що його треба втримати – він потрібен Україні» [2, 132]. В недовгому майбутньому він підготує хороше підґрунтя для вирішення цього питання.

Одразу ж діяльність Федора Штейнгеля вийшла далеко за межі вирішення питань зносин між Україною та Німеччиною. Барон мав численні зустрічі з представниками багатьох країн Європи: Фінляндії, Туреччини, Іспанії.

Важливе значення мало спілкування посольської місії та самого барона з німецькими високопосадовцями. Цим готувалося підґрунтя для подальших успішних перемовин. В Берліні було налагоджено ділові контакти з представниками країн Антанти.

Успішною видалася поїздка Гетьмана П. Скоропадського у вересні до Берліна. Результатом проведених зустрічей стало те, що Німеччина почала дивитися на Українську Державу іншими очима, ніж до того: «продовжується в заспокійливому напрямі процес консолідації. Гетьман з міністрами увійшов у Берліні в контакт з нашим урядом. Констатуємо, що наміри гетьмана лояльні, плани його нам відверто ясні». [3, 388].

Та найважливішим досягненням цих зустрічей стало те, що була вирішена доля Криму, Чорноморського узбережжя та флоту. Також знайшло вирішення питання Холмщини.

Провадив діяльність Федір Штейнгель і щодо захисту українських громадян на території Німеччини. Зокрема він був співучасним у вирішенні долі українських військовополонених. Оскільки у вишах Німеччини вже навчалась певна частина українських студентів, тому посол займався вирішенням і їхніх питань. [5, 143; 5, 145].

Після припинення існування Гетьманату Ф. Штейнгель залишився в Німеччині. Лише в 1924 р. він зміг повернутися вже до Польщі, але у свій родинний маєток Городок під Рівним на Волині.

Вцілому в очах українських державників діяльність Федора Штейнгеля в якості посла була визнана за досить успішну: «Ф.Р. Штейнгель своє завдання виконав добре. Йому вдалося придбати авторитет і повагу не тільки в урядових колах Німеччині, але й у двірських, тоді ще всемогучих. Ми в Києві відразу відчували полегшу, коли через голови Мумів та Гренерів стало можна безпосередньою вести справу з Берліном через нашого посла. Навіть у самім поведженні й тоні німецьких представників у Києві відчувалась уже якась зміна: бо тепер у важливіших справах ми звертались до свого посла, а він порушував їх від себе в берлінським міністерстві закордонних справ, і Мум це добре відчував...» [4, 270].

Список джерел та література

1. Головин П.А. Бароны фон Штейнгель в истории России // Немцы в Санкт-Петербурге: Биографический аспект. XVIII–XX вв. /Отв. ред. Т.А. Шрадер / П.А. Головин. – СПб., 2014. – Вып. 8 – С. 279–314.

2. Грабовський С. Генії проти ідіотів. Алгоритми української історії / Сергій Грабовський. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2008. – 352 с.

3. Деникин А.И. Очерки русской смуты в 3-х кн. Белое движение и борьба Добровольческой армии / Антон Иванович Деникин. – М.: Айрис-пресс, 2005. – Кн. 2. – Т. 3. – 736 с.: ил. вклейка 16 с.

4. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920) / Дмитро Дорошенко// Друге видання. – Мюнхен: Українське видавництво, 1969. – 543 с.

5. Кривець Н. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. / Наталія Кривець. – К., Інститут історії України НАН України, 2008. – 322 с.

6. По дипломатичним зносинам з Німеччиною. Ч. II. Доповіді і лис-

тування українського посла в Берліні, стрічки розмов з ним по прямому проводу по політичним і адміністративним питанням. 11 травня – 24 вересня 1918 р. // ф. 3766, оп. 1, спр. 98.- 26 арк.

7. По дипломатичним зносинам з Німеччиною. Ч. II. Доповіді і листування українського посла в Берліні, стрічки розмов з ним по прямому проводу по політичним і адміністративним питанням. 11 травня – 24 вересня 1918 р. // ф. 3766, оп. 1, спр. 99.- 49 арк.

8. Скоропадський Павло. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918 р.) / Гол. ред. Я. Пеленський. – К. – Філадельфія, 1995. – 493 с.

Віталій Кушнір

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ І ПРИЧИНИ ЇЇ ВТРАТИ В ОЦІНЦІ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

Твердо стоячи ще з юнацьких років на переконанні, що український народ не гірший від інших, “хоче і має право бути народом вільним” [2,523], В'ячеслав Липинський слушно вважав, що сприятливі умови для формування української держави можуть виникнути під впливом зовнішніх чинників, зокрема, вибуху війни в Європі. Інформація, яка поширювалася, у тому числі й через пресу, свідчила про зростання напруженості у міждержавних стосунках. На арену боротьби виходили найпотужніші мілітарні сили, імперіалістичні апетити яких вкрай загострилися. До них насамперед належали царська Росія та Австро-Угорська монархія.

Перебуваючи в цей час на території останньої у Кракові, Липинський розумів, що конституційний устрій Австрії (певною мірою м'якший від режиму, запровадженого російським царатом) може бути використаний для розв'язання українського питання. Хоча ілюзій щодо добровільного відречення від загарбаних українських територій з боку династії Габсбургів у нього не було, тим більше, що В'ячеслав Липинський добре вивчив природу вели-

кодержавного шовінізму і завойовницької політики Російської імперії. За його переконанням, “1.Централізаторська однаково ліберальна і чорносотенно-націоналістична Росія є нашим непримиримим і головним ворогом. 2.Консервативно-клерикальна католицька і ліберально-буржуазна жидівська Австрія не є нашим союзником” [3,514]. Тому В.Липинський спрямовує свої зусилля на створення політичної організації за межами підросійської України, яка зможе перебрати на себе роль провідного центру у боротьбі за здобуття державної незалежності України в умовах воєнної завірюхи.

Предбачення молодого політика щодо наближення збройного конфлікту між Росією та Австро-Угорщиною збулись. З вибухом Першої світової війни у Львові заснувався Союз Визволення України (СВУ), у програму діяльності якого було покладено документ, опрацьований В'ячеславом Липинським ще в грудні 1912 року під назвою “Меморіал до Українського Інформаційного Комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі” [3,514-518]. Саме ця політична організація (СВУ) спричинилася до організації у складі австрійської армії національної формації “Легіон Українських Січових Стрільців”, що стало могутнім поштовхом до поширення ідеї здобуття державної незалежності України. Адже, крім набуття необхідного бойового досвіду, вишколу старшинського складу, січовики за дорученням СВУ працювали на полі патріотичного виховання серед військовополонених російської армії [5,309-316]. З числа полонених українців пізніше постала Сірожупанна дивізія армії УНР. На територіях, контрольованих австрійськими військовими властями, Січові Стрільці активно займалися організацією народних шкіл для українських дітей. Заняття у школах проводили і Січові Стрільці, і скеровані Союзом Визволення України молоді вчительки з Галичини [5,128-131]. Особлива увага, крім навчання елементарної грамоти, надавалася вивченню української історії, що також сприяло зростанню національної свідомості цивільного населення. (Адже школи нерідко відвідували і дорослі). Така просвітницька робота закладала тривкі основи майбутній державності [7,131].

Обставини склалися таким чином, що В'ячеслав Липинський, будучи по суті ініціатором створення СБУ [4,117-118], долучитися до діяльності організації не міг: як офіцера його було покликано до діючої російської армії. Та ідучи на фронт, він все ж-таки вірив, “що з крові, котра тепер ллється, з того великого перевороту виросте краща доля і для нашої України. Без цієї надії все, що робиться тепер, було б таким страшним кошмаром, що пережити його не було б в людській силі”[6, 684].

Після вибуху в Петербурзі у лютому 1917 року буржуазної революції в Україні проголошено створення Української Центральної Ради, яка поступово “по довгих і великих ваганнях” [1,6] приходить до необхідності проголошення незалежної Української Народної Республіки.

В.Липинського лютнева революція захопила у Полтаві, де він перебував зі своєю кавалерійською частиною. Молодий прапорщик тут же приступає до українізації цієї військової одиниці та організовує Полтавський військовий комітет, який делегує його до Києва на I-ий Український Військовий з'їзд. В'ячеслава Липинського дуже здивувало й обурило рішення членів Генерального Секретаріату щодо відмови йому у наданні дозволу на реєстрацію його кінного підрозділу як одиниці майбутнього українського війська. А через те, що “такі дозволи тоді роздавались тисячами” [1,10], він сприйняв цю відмову, як недовіру до себе: “пана” та “поміщика”, який не состояв у національній меншості” [1,11]. Це ішло врозріз із його розумінням засадничих принципів організації держави: “Щоб могла постати Україна... всі місцеві сили, що хочуть своєї держави, мусять одділитись од сил, піддержуючих держави метропольні. І це відділення... мусять піти по лінії вертикальній: зверху вниз. Це значить, що в українськiм державницькiм таборі мусять об'єднатись кращі і активніші частини всіх місцевих класів і всіх місцевих “націй”: поміщик, промисловець, робітник, селянин, місцевий руський, поляк, українець” [1, XV-XVI].

Республіканський уряд, відкидаючи на перших порах потребу мати свою армію (В.Винниченко вважав, що достатньо лише міліції, бо з більшовиками російськими воювати не доведеться!),

зрештою повернувся до питання створення власного війська. На жаль, це рішення було запізним. Часу для організації дотатньої військової потуги в умовах російської більшовицької агресії не вистачило. В'ячеслав Липинський пізніше писав: “Кожна демократія в чистім виді...-- це організм без спинного хребта. Спинний хребет кожної державної, отже й державної демократичної організації — армія, не твориться “виборами”, ані демократичною, найбільше “народолюбною” політикою. Армія твориться силою, зверху вниз, а не знизу вверх, монахічними... диктатурами. І наша Народня Республіка могла б армію сотворити тільки в такому разі, коли б у самому початку російської революції найшовся був український диктатор” [1, 39].

Не маючи власної збройної сили для захисту від більшовицької навали, спрямованої на Україну за наказом Леніна, Голова Української Центральної Ради Михайло Грушевський закликав на Україну німецьку армію. Як пророчо накладаються на цю ситуацію слова Лесі Українки: “Хто визволиться сам, той вільним буде. Хто визволить кого — в неволю візьме”. Німцям потрібен був хліб. Для забезпечення передбачених спільною угодою обсягів хлібозаготівель нерідко застосовувалась збройна сила. Непомірні побори, здійснювані чужою армією, викликали масові протести селян. Наростало незадоволення політикою уряду, що призвело зрештою до гетьманського перевороту. 29 квітня 1918 року Гетьманом України проголошено Павла Скоропадського.

За період гетьманської влади українська державність укріпилася. Завдяки успіхам на дипломатичному фронті Україна крок за кроком здобуває міжнародне визнання та авторитет. Зусилля Гетьмана і його уряду спрямовуються на запровадження порядку і виконавської дисципліни у найважливіших галузях, зокрема, у залізничному транспорті, війську. Величезну увагу гетьманський уряд надає організації закладів освіти, розвитку науки, культури. Протягом семи з половиною місяців відкрито два університети (Київський та Кам'янець-Подільський), створено Академію Наук, відкрито оперний театр, засновано Державний симфонічний оркестр ім. М.Лисенка, налагоджено банківську систему, запущено в обіг національну валюту. В цей період накопичено

величезні арсенали зброї і військового спорядження та вдалося суттєво побороти анархістські прояви на місцях. З метою упередження збройних зіткнень, солдатські маси, що поверталися з фронту, переправляють залізничним транспортом в обхід Києва на російську територію.

Цей перший період (за визначенням В.Липинського, “українсько-державний хліборобський при кабінеті Лизогуба” [1,7-8]) був продуктивний з погляду державного будівництва справді незалежної України. “У ньому було найбільше задатків для подальшого нормального й буйного розвитку нашої нації, незважаючи навіть на деякі великі політичні помилки і хиби, що були у цьому періоді” [1,8]. До найважливіших помилок Павла Скоропадського і гетьманського уряду В.Липинський відносив: 1. “Непротестування” проти розігнання вищим німецьким командуванням Центральної Ради. На його думку, це було “явищем деструктивним з національного погляду.” 2. “Заборона на самому початку Гетьманщини селянського з’їзду — заборона зовсім зайва, бо настрої того селянства вже тоді був виразно національний і патріотичний, ворожий до російської більшовицької інвазії”. 3. “Безсилість і пасивність уряду супроти “каральних експедицій”, організованих найбільш нікчемними і хамськими елементами — грабіжниками, пройдисвітами та провокаторами, що навмисно і свідомо дискредитувало серед селянських мас ідею Української держави” [1,8]. Тут слід зазначити, що В’ячеслав Липинський при цьому посиляється на звернення Гетьмана до представників української демократії допомоги у боротьбі з “тим розкладовим явищем” [1,8].

Однак, підірвана діяльність з боку соціалістичних діячів, їхнє намагання взяти реванш за поразку, присутність німецьких військ, обтяжливі хлібозаготівлі та масована більшовицька агітація створюють напружену атмосферу у стосунках між громадянством і владою, провокують безлад та численні конфлікти. Піднімається хвиля загального незадоволення владою. А з початком періоду “російсько-федеративного протофісівського при уряді Гербеля” [1,8] по суті зупиняється процес утвердження суверенних прав української нації та ставиться під сумнів сама можливість самостійного існування Української Держави. Проголошення цим

урядом в листопаді 1918 р. курсу на федералізацію з Росією підсилює протигетьманські настрої. За словами В.Липинського “Російсько-французько-протофісівська провокація, якої жертвою впав Гетьман...” стала “політичною і національною катастрофою для українського хліборобського консервативного класу”[1,8]. Змучені виснажливою війною, розагітовані більшовицькою пропагандою січові стрільці стали осердям протигетьманського повстання. Уникаючи масового кровопролиття, “керуючись виключно благом України”[8,74] Павло Скоропадський зрікся становища керівника держави. Гетьманський уряд спеціальною постановою складає з себе повноваження і передає владу Директорії на чолі з Володимиром Винниченком [8,393]. Та вже через півтора місяця нова влада змушена була під натиском російських більшовиків тікати з Києва. Це повною мірою продемонструвало неспроможність нової влади втримати у своїх руках державне кермо.

Глибоко проаналізувавши кількасотлітній період боротьби, В'ячеслав Липинський вбачав причину поразки державотворчих змагань українців у способі організації влади. “Історія наша вже сотні разів нас навчила, що наша демократія, всі оці писарі по фаху, демагоги по тактиці й кар’єристи по духу — всі оці Брюховецькі, Тетері, Петрики й їм же “несть числа” -- на одне були здатні: знищити власну українську державно-творчу аристократію, а з нею й українську державу”... “А збудувати щось нового, свого на тім порожнім місці українська демократія ніколи не змогла. Не тому, розуміється, щоб між нею не було людей, які по своїй індивідуальній вартості не змогли б місце старої вирізаної аристократії зайняти, а тому, що дух між ними панував руйнуючий, завидющий, злобний, а разом з тим облесливий, брехливий і рабський. Тому, що всі ці, поодинці іноді й гарні, здібні й чесні люде, всі разом творили руйнуюче розкладове тіло, якому на ймя — демократія”[1,36]. І тут же наводить приклад з історії одної з процвітаючих нині скандинавських держав: “Селянська, така само як і ми, Норвегія, відділившись від Швеції, завела у себе по дуже короткім республіканським існуванню монархічний лад. Бо тільки свій власний монархічний лад забезпечував її від повороту назад до монархічної Швеції. ...Хотіла Норвегія бути монархією,

а не республікою тому: 1. щоб воскресити власну національну традицію, 2. мати внутрішній мир і спокій, 3. придбати через монарха потрібні зв'язки в Європі й 4. мати дешеву адміністрацію, бо республіканських бюджетів норвежські селяне приймати не хотіли” [1,40].

Підсумовуючи сказане, наведемо ще цитату В'ячеслава Липинського: “Держави ми не маємо тому, що ми не уміємо самі в собі хотіння своєї власної держави розвинути, його в цілім нашім громадянстві розбудити і це хотіння, відповідним методом його організації, своїми власними силами здійснити”... “Побили себе ми самі. Ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх українців об'єднуючу, вільну й незалежну Україну провідники нації не створили, за таку ідею не боролись і тому, розуміється, така Україна здійснитися, прибрати реальні живі форми не змогла” [1,16].

Висновки, зроблені В'ячеславом Липинським майже століття тому, застерігають сучасних політиків і тих, хто перебуває в структурах державного управління, від подібних помилок сьогодні. Поширення вчення видатного українського соціального мислителя, історика, політика-державника має надважливе завдання з метою прищеплення громадянам незалежної України почуття громадянського обов'язку та відповідальності.

Список джерел та література

1. В'ячеслав Липинський. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Наукове видання/ Редактор Ярослав Пеленський. – Київ - Філадельфія, 1995. – 470 с.

2. В'ячеслав Липинський. Нарис програму Української Демократичної Хліборобської партії / В'ячеслав Липинський. Суспільно-політичні твори (1908-1917) / Редактори: Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. - Т. 1. - К.: Український письменник, 2015. – 784 с. - (“Твори”).

3. В'ячеслав Липинський. Суспільно-політичні твори (1908-1917) / Редактори: Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. - Т. 1. - К.: Український письменник, 2015. – 784 с. - (“Твори”).

4. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX-XX ст.). - Книга шоста-сьома. - Львів, 2004. - 720 с.; іл.

5. Коваль Роман. Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею. Історичний нарис. / Роман Коваль. Бібліотека Історичного клубу “Холодний Яр”. -

Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”; Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2011. – 472 с. - (Серія “Отаманія ХХ століття 2 .- Кн. 2).

6. Листування В. Липинського / Редактори: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. .- Т. 1. - К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. - (“Архів”).

7. Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів: Науково-документальне видання. - Київ: Темпора, 2008. – 382 с.; іл.

8. Українська держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. - Т. 2. / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. .- К.: Темпора, 2015 .- ХХ+412 с.

Ігор Пасюк

ГЕНЕРАЛИ АРМІЇ УНР РОДОМ З ВОЛИНИ

З Першою світовою війною пов’язане створення армії Української Народної Республіки. Процес формування української армії розпочався відразу після повалення царизму у Російській імперії в лютому 1917 р. та одночасно з розгортанням національно-визвольного руху в Україні. Слід згадати волинян, які були причетні до створення, діяльності та захисту кордонів УНР

Мартинюк Ілля Сільвестрович (21 липня 1869 р. - ?), виходець з селян Волинської губернії, закінчив Київську класичну гімназію. На службу поступив 10 липня 1888 р. рядовим на правах «вільноопределяючимся» 1-го розряду в 128-й Бессарабський полк. 18 квітня 1890 р. після присвоєння звання підпоручика по закінченні Київського юнкерського училища скерований у 43-й піхотний полк, що розташовувався у Луцьку. 18 квітня 1894 р. отримав звання поручика. 06 травня 1900 р. отримав звання штабс-капітана, у 1902 р. закінчив Академію Генерального штабу по геодезичному відділенню 2 класу 2 розряду. 18 квітня 1902 р. отримав позачергове звання капітана. 27 лютого 1907 р. отримує

звання підполковника в тому ж Охотському полку. 5 жовтня 1913 р. отримав звання полковника [1, с. 41]. На початку Першої світової війни командував 44-м Камчатським полком. За відзнаку, під час тимчасового командування 43-м Охотським полком нагороджений Георгіївською зброєю. За бойові відзнаки 25 серпня 1916 р. отримав звання генерал-майора. З 25 грудня 1916 р. призначений командиром бригади 1-ї прикордонної Заамурської піхотної дивізії. За заслуги нагороджений орденом Георгія 4 ст. Командувач 159-ї піхотної дивізії з 15 серпня 1917 р.

З березня 1918 р. член комісії по створенню українського війська. В армії Української Держави з 17 квітня 1918 р. – командувач 4-го Київського корпусу. Був у розпорядженні Військового міністра з 20 липня 1918 р. у званні генерального хорунжого. Після падіння влади гетьмана П. Скоропадського – у армії УНР.

З 5 січня 1919 р. – командувач 4-го Київського корпусу. З 5 квітня 1919 р. – командувач Сірожупанного корпусу. 17 травня 1919 р. у Луцьку був полонений польськими військами. Як генерал був звільнений з табору, проживав у Варшаві, а згодом у Луцьку. З жовтня 1920 р. знову у армії УНР. З 6 листопада 1920 р. викладач Кам'янецької офіцерської школи.

Згодом, разом із залишками армії УНР інтернований у Польщі. У таборі для інтернованих добровільно прийняв обов'язки декана військового факультету, створеного ним же Українського народного університету. У березні 1922 р. виїхав у Варшаву [2, с. 270]. У серпні 1922 р. повертається у Київ. Як генерал-майор царської армії та армії Петлюри взятий на облік 28 листопада 1922 р. Київським ГПУ. 4 квітня 1935 р. заарештований, 17 травня 1935 р. звільнений. Подальша його доля невідома [3].

Володимир Пантелеймонович Оскілко народився у м. Городок Волинської губернії 16 липня 1892 р. Після закінчення гімназії та вчительської семінарії працював народним учителем у с. Золоте поблизу Дубровиці. Закінчив Віленське військове училище. Брав участь у Першій світовій війні, дослужився до звання поручика [4, с. 82].

Згодом став активним учасником Української революції. Вступив до українського війська, організувавши військовий загін. Зго-

дом С. Петлюра призначив його командувачем Північної групи Північно-Західного фронту, скерувавши до нього начальником штабу колишнього генерала Генштабу В. Агапієва. У квітні 1919 р. бойові частини, підпорядковані отаману були одними з небагатьох боездатних у Дієвій армії УНР. Згодом В. Оскілко розійшовся у поглядах на побудову української державності з С. Петлюрою і разом зі своїми однодумцями здійснив невдалий державний переворот [5, с. 11-13].

Володимир Петрович Сальський народився 4 липня 1885 р. у м. Острог у дворянській родині. Закінчив Віленське піхотне юнкерське училище. Призначений підпоручиком 126-го піхотного Рильського полку (місце дислокації – м. Острог Волинської губернії), перевівся до 132-го піхотного Бессарабського полку (місце дислокації – м. Київ), у 1912 р. закінчив з відзнакою Імператорську Миколаївську військову академію за 1-м розрядом.

З 18 липня 1914 р. старший ад'ютант штабу 70-ї піхотної дивізії. З 10 вересня 1915 р. – капітан, з 2 квітня 1917 р. – підполковник.

З листопада 1917 р. – на українській службі: начальник штабу 1-ї Сердюцької дивізії військ Центральної Ради, начальник Головної Шкільної управи Військового міністерства УНР, командував Запорізькою групою Дієвої армії УНР. З 1924 р. до дня смерті – Військовий міністр уряду УНР в екзилі. Генерал-хорунжий, член Вищої військової ради УНР [2, с. 385].

Андрій Степанович Новичевський народився у Ковелі, у 1904 р. закінчив з відзнакою Одеське піхотне юнкерське училище. З 1906 р. служив у 166-му піхотному Рівненському полку (місце дислокації – м. Київ), у складі якого брав участь у Першій світовій війні. Був двічі поранений та контужений.

У 1917р. підполковник, помічник командира 166-го Рівненського полку. З серпня 1917 р. – помічник київського повітового військового начальника; з весни 1918 р. – помічник київського повітового коменданта, згодом – комендант Київського повіту. Від 14 грудня 1918 р. – начальник управління комендатури Києва війська Директорії на посаді генерала [2, с. 304].

Олекса Дмитрович Алмазов народився 6 січня 1886 року в

місті Херсон – український військовий і громадський діяч, генерал-хорунжий Армії Української Народної Республіки. Походив з родини службовців. Закінчив Тифліське реальне училище, у 1907 році – Олексіївське піхотне юнкерське училище. 1 грудня 1907 року склав іспит на переведення до артилерії в Михайлівському артилерійському училищі, вийшов підпоручиком до Лівавської фортечної артилерії. З 20 листопада 1911 року служив у Ковенській фортечній артилерії.

У період Першої світової війни був нагороджений вісьмома орденами до Святого Володимира IV ст. з мечами та бантом, орденом Святого Георгія IV ст. (за бій під Кревом, де був отруєний газами). З січня 1918 року – в українській армії.

Організований полковником Алмазовим у 1917 році у Києві гарматний дивізіон двобатарейного складу (згодом – у складі Запорізької дивізії) в січні 1918 року вів бої проти більшовицьких військ на підступах до Києва. Учасник Першого зимового походу. Кавалер ордена «Залізного хреста за зимовий похід і бої» (найвища військова нагорода УНР) [2, с. 14-15].

З середини березня 1918 року дивізіон було реорганізовано в Запорізький кінно-гірський гарматний дивізіон Окремої Запорізької дивізії військ Центральної Ради. Протягом усієї своєї історії дивізіон очолював Олекса Алмазов (цей дивізіон у Дієвій Армії УНР називався Алмазівським, а бійці - алмазівці).

На початку квітня 1918 року дивізіон увійшов до складу Кримської групи Армії УНР, яка виконувала завдання по захопленню Кримського півострова раніше за німецькі частини і по захопленню під свою команду кораблів в м. Севастополі. (похід полковника Болбочана на Крим).

Дивізіон у складі Запорізького корпусу вів бої проти більшовицьких військ в районі міст Вінниці, Проскурова, Житомира. У серпні 1919 року брав участь у наступі Дієвої Армії УНР і Галицької армії на м. Київ. У вересні-листопаді 1919 року вів важкі бої проти Добровольчої армії генерала А. Денікіна та більшовицьких військ. У грудні 1919 - травні 1920 рр. брав участь у Першому зимовому поході Дієвої Армії УНР.

У травні 1921 року О. Алмазов з дозволу Командувача Армії-

єю генерал-поручника Омеляновича-Павленка закликав військових протестувати проти втручання Петлюри у військові справи. «Інострани держави рахуються виключно з командиром і не хочуть балакати з урядом і Головним отаманом», – заявив на цих зборах начальник штабу дивізії сотник П. Силенко-Кравець. Збори ухвалили висловити протест проти відставки М. Омеляновича-Павленка й зажадали унеможливити «втручання» С. Петлюри у військові справи. Проте всі заходи прихильників командарма виявилися марними. Головний отаман С. Петлюра, зважаючи на ситуацію, прийняв відставку командувача [6, с. 60-61].

3 серпня 1921 року був підвищений до звання генерала-хорунжого Армії УНР. У листопаді 1921 року частина бійців дивізії взяла участь у Другому зимовому поході.

Під час Великодніх свят у 1923 році у місті Лобзові (передмістя м. Кракова) відбувся урочистий парад кінно-гірського дивізіону генерала О. Алмазова.

У цьому ж році після перебування у таборах для інтернованих українських вояків, Алмазов працював помічником маркшейдера на вугільній шахті товариства «Сатурн». У 1926 році переїхав до Чехословаччини, де в 1930 році закінчив гідротехнічний відділ Української господарської академії у Подєбрадах.

Від 1930 року жив у Луцьку, працював у земській управі Волинського воєводства, інженером водного господарства [7, с. 30].

Активний учасник українського національного руху. Голова філії Українського Центрального Комітету. Один із провідних діячів Волинського громадського комітету допомоги голодуючим на Україні [8, с. 3].

Помер 13 грудня 1936 року та похований у Луцьку (могила збереглася — вже за часів незалежності над нею було споруджено пам'ятник).

Список джерел та література

1. Егоров Н. Русский генералитет накануне Гражданской войны. (М-лы к биограф. справочн.) / Н. Егоров. - М.: Вече, 2004.
2. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): наук. вид. / Я. Тинченко. - К.: Темпора, 2007.
3. Книга учета лиц, состоявших на особом учете бывших белых офи-

церов в органах ГПУ України: Т. 3. - Харьков, 2012.

4. Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914-1923 рр. У двох томах / В. Верига. - Рівне : Вид-во ВАТ «Рівненська друкарня», 2005, - Т. 2.

5. Дем'янюк О. Й. Повстання отамана В. Оскілка у квітні 1919 р. / О. Й. Дем'янюк // IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Спецпроект: аналіз наукових досліджень»: Зб. наук. пр. – Том. 1. - Дніпропетровськ: ПДА-БА, 2008.

6. Михайло Ковальчук. Справа запорожців./ Військово-історичний альманах. – 2005. – Ч. 2 (11). – С. 30 – 82.

7. Микола Литвин, Кім Науменко. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірала. – Львів; Харків, 2007.

8. Петро Андрухов. 600 імен Великої Волині. – Остріг. 1993.

9. Военна історія Волині: історичні нариси: в 5 т. Т. 3: 1914-1923 / О. Й. Дем'янюк, І. М. Пасюк. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2015.

Віра Чопко

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ РОДИНИ СКОРОПАДСЬКИХ У ФОНДАХ ЗАТУРЦІВСЬКОГО МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

Історія становлення української державності надзвичайно складна. Події 1917-1921 років оцінюють по-різному, часто суперечливо. Читаючи спогади учасників чи очевидців тих подій, розуміємо, що всі вони широко прагнули збудувати Українську державу. Проте на той час були об'єктивні внутрішні та зовнішні причини, через які українська державність не утвердилася. Історики досліджують дії керівників України М. Грушевського, П. Скоропадського, В. Винниченка, С. Петлюри вже майже сто років, але й досі немає єдиної думки стосовно причин поразки Української революції. У всіх були певні успіхи і невдачі, та жодна українська влада не керувала ситуацією повністю, бо не покладалась виключно на власні сили. Відсутність війська в достатній кількості для захисту державних кордонів і добре підготовлених кадрів

та часта зміна влади призвели до захоплення українських земель більшовиками, встановлення режиму терору і переслідувань. Наслідки всім відомі: знищення мільйонів свідомих українців лише за національною ознакою.

29 квітня цього року виповнюється 100 років з часу проголошення Української Гетьманської Держави. За оцінками істориків, саме Гетьману Павлу Петровичу Скоропадському вдалось досягти відчутних успіхів у державному будівництві: лише за сім з половиною місяців правління багато зроблено для формування війська, велась підготовка до земельної та освітньої реформ, було відкрито два державних університети (Київський та Кам'янець-Подільський), створено Академію Наук України. Період Гетьманату і тепер залишається одним з найцікавіших в новітній історії, відкриваються нові можливості для його дослідження у зв'язку з надходженнями із зарубіжних інституцій, від окремих науковців і колекціонерів та родинних архівів видатних діячів.

Тривалий час працівники нашого музею підтримували стосунки з наймолодшою донькою Павла Скоропадського Оленою Павлівною. Отт-Скоропадська разом зі своїм чоловіком Людвігом неодноразово була на Волині, брала участь у перших заходах з вшанування В'ячеслава Липинського на початку 1990-х років, відвідувала могилу політика і садибу Липинських у Затурцях. У приватному архіві Н.Гатальської наявні листи від Гетьманівни та пам'ятні речі, подаровані нею, які використовуються під час експонування тематичних виставок.

За роки діяльності Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського тут сформовано окремий фонд Скоропадських. Шляхи формування цієї збірки різні. Матеріали були передані, як уже згадувалось вище, Оленою Отт-Скоропадською зі Швейцарії, Миколою Вороном з Канади, Тамарою Скрипкою, Романом Проциком зі Сполучених Штатів Америки, Юрієм Терещенком, Галиною Яровою, Тетяною Ралдугіною з Києва, Василем Вороном, Валентиною Штинько з Луцька.

Загальний обсяг переданих Гетьманівною матеріалів складає 86 одиниць збереження. Це копії з оригіналів фото й документів про Скоропадських і Дурново (родина дружини Гетьмана), вико-

нані в 2002 році у Швейцарії. Сюди входять 17 чорно-білих та кольорових фотографій та 69 документів. Окремі з них (завдяки якості) описані до основного фонду, інші увійшли до групи допоміжних матеріалів. Частина цих експонатів є у складі діючої експозиції (експозиційна зала №4). Фотознімки ілюструють фрагменти життя П.П. Скоропадського та його родини у періоди проживання в Росії, Україні та Німеччині:

1) Павло Петрович Скоропадський — Гетьман України (1918 р.) у повний зріст в довгополому верхньому одязі з погонями, шпагою, кинджалом, з Георгіївським хрестом на грудях [Ф-31]*;

2) Гетьман України -- Павло Скоропадський у довгополому вбранні, чоботях, шапці -- “кубанці”, зі шпагою та Георгіївським хрестом сидить у кріслі на дворі. 1918 р. [Ф-32];

3) Гетьман України -- Павло Скоропадський у спеціальному обмундируванні сидить у кріслі в приміщенні. 1918 р. [Ф-33];

4) Молебень на Софіївському майдані під час прийняття присяги Гетьманом Павлом Скоропадським (загальний план) 29 квітня 1918 року [Ф-34];

5) На Софіївському майдані -- члени Українського уряду, військові, духовні особи (у центрі — П.П.Скоропадський) під час молебню з нагоди прийняття присяги 29 квітня 1918 року. [Ф-35];

6) Члени уряду Української Держави періоду Гетьманату під час прийому послів у Маріїнському палаці; в центрі у білому вбранні — Павло Скоропадський. 1918 р. [Ф-36];

7) Члени уряду Української Держави періоду Гетьманату. На передньому плані — прем'єр-міністр Федір Лизогуб і Гетьман України Павло Скоропадський. 1918 р. [Ф-37];

8) Павло Скоропадський в цивільному вбранні сидить у кріслі на алеї парку. 1920-1930-і рр. [Ф-38];

9) Павло Скоропадський і члени його родини в саду. Зліва направо стоять: Данило і Єлизавета, сидять Марія, Олександра Петрівна, Павлик і Павло Петрович. Київ, 1918 р. [Ф-39];

10) Сім'я Скоропадських з Адамом Монтрезором у саду. Ванзее (Німеччина), 1930-і рр. [Ф-40];

11) Наймолодша донька Павла Скоропадського Олена Скоропадська. Ванзее, 1939 р. [Ф-41];

12) Зустріч Гетьмана України Павла Скоропадського і кайзера Німеччини Вільгельма II. Німеччина, 1918 р. [Ф-42];

13) Найстарша донька Павла Скоропадського Марія Скоропадська. Європа, 1930-ті рр. [Ф-43];

14) Найстарший син Павла Скоропадського Данило Скоропадський — політичний діяч. Європа, 1940-1950-і рр. [Ф-44];

15) Середня донька Павла Скоропадського Єлизавета Скоропадська. Європа, 1940-і рр. [Ф-45];

16) Єлизавета Скоропадська в українському народному вбранні. Берлін, 1922 р. [Ф-46];

17) Будинок родини Скоропадських у Ванзее. 1920-1930-і рр. [Ф-47].

Копії документів містять інформацію про родини Скоропадських та Дурново. Відомості зібрані в архівах і впорядковані Олександрою Петрівною Скоропадською (з роду Дурново) [ДМ-474-542].

Крім того, у фонди ЗМЛ надіслано ряд книг про останнього Гетьмана України, його родину та послідовників гетьманського руху, календарі з ювілейних виставок у Музеї гетьманства в Києві, а також шеститомник “Українські народні мелодії” [К-108-113], виданий у Нью-Йорку (дарунок Олени Павлівни хоровій капелі “Посвіт”).

Професор Київського Національного лінгвістичного університету Юрій Терещенко передав ряд друкованих видань, серед яких -- книги з матеріалами про добу Скоропадського: монографії та спогади відомих наукових та політичних діячів того часу, двотомний збірник документів і матеріалів Гетьманської держави 1918 року [К-168-169], родинний альбом Скоропадських у двох книгах [К-171-172], книгу спогадів Олени Отт-Скоропадської [К-170], збірники університетських конференцій із серії “Історія, економіка, філософія” та інші оригінальні видання.

Тривалий час затурцівські музейники спілкуються з бібліотекарем з Канади (м. Калгарі) п.Миколою Вороном. Цей представник української діаспори радо відгукувався на листи і активно сприяв поповненню книжкового фонду нашого музею. Окремі книги знайшли своє місце серед експонатів фонду Скоропад-

ських.

За рахунок тісних контактів Затурцівського музею з Музеєм гетьманства у Києві цю збірку доповнено настінними ілюстрованими календарями, комплектами листівок, збірниками наукових конференцій “Козацька світлиця” та книгою директора музею Галини Ярової “Щоб пам’ятала Україна” [К-53].

Зацікавлення постаттю В’ячеслава Липинського та меморіальним музеєм у Затурцях виявила волинянка, яка працює в наукових установах України та Сполучених Штатів Америки Тамара Скрипка. Передані нею експонати суттєво доповнили експозицію музею предметами, книгами та фотодокументальними матеріалами. Серед них -- фотооригінал весілля дочки Гетьмана України Павла Скоропадського Марії з графом Адамом Монтрезором [ВЛ-36], набір листівок великого формату в кольорі “Державні відзнаки України” [ОМ-10/1-5] художника М Битинського, поштова кольорова листівка з портретом Єлизавети Скоропадської [ОМ-20].

Від президента СЄДІ ім. В.К.Липинського (Філадельфія) Романа Процика у 2017 році для нашого музею було надіслано кілька десятків книг, серед яких ті, що стосуються історії України Гетьманської доби і діяльності організацій послідовників гетьманського руху. В числі інших -- рідкісне в Україні видання-репортаж з подорожі Гетьманича Данила Скоропадського у країні Північної Америки (1937-1938 рр.) [К-158].

Відома волинська журналістка Валентина Штинько завдяки особистим контактам з Галиною Мельник-Калужинською у Великобританії написала цікаву художньо-документальну повість “Наречена Гетьманича”, яку подарувала до фондів ЗМЛ [К-138], а давній приятель музею лучанин Василь Ворон передав книгу спогадів Павла Скоропадського [К-117].

Працівники музею періодично використовують ці експонати для створення стаціонарних виставок. До прикладу, матеріали, присвячені Павлу Скоропадському, експонувались на виставках “Козацькому роду нема переводу” (2013р.), “Ні — війні” (2014р.), “Національна валюта — невід’ємний атрибут державності” (2018р.), а невелика експозиція була підготовлена у серпні 2014

року у зв'язку зі смертю останньої представниці роду Скоропадських Олени Павлівни.

Весь комплекс матеріалів опрацьований науковцями музею і дбайливо зберігається у фондах ЗМЛ. Він доступний для роботи дослідників, краєзнавців та любителів історії України. Для ширшого ознайомлення відвідувачів музею з фондом у квітні 2018 року відкрито ювілейну виставку “Скоропадські в історії України”, приурочену 100-річчю Української Держави та 145-річчю від дня народження Павла Петровича Скоропадського.

Список джерел та література

1. Фонди ЗМЛ.

* У квадратних дужках вказані інвентарні номери музейних предметів.

Богдан Янович

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ І СІРОЖУПАННА ДИВІЗІЯ

Особистість Павла Скоропадського – яскрава, але водночас суперечлива постать в історії України 20 століття.

Встановлення влади гетьмана Павла Скоропадського було зумовлено певними історичними подіями. Більшовицька експансія з півночі та австро-німецька із заходу паралізували місцеву українську владу. Назривала криза у в уряді УНР, який надалі зволікав зі створенням регулярного війська, загальною мобілізацією населення. [1, 230]

Згідно з берестейськими домовленостями, наприкінці лютого 1918р. півмільйонне угруповування кайзерівсько–цісарських вступило на територію України. Чимала частина населення держави уже не сприймала демократичної форми правління і прагнула утвердження сильної виконавчої влади. Головним виразником цих ідей стала Українська Народна Громада (УНГ), яка об'єднала

у своїх лавах землевласників і військових. Її очолив досвідчений генерал Павло Скоропадський.[1,230]

Разом з партією українських хліборобів–демократів та її лідерами М.Міхновським і В.Липинським УНГ відкрито висловлювала думки про те, що тільки сильна диктаторська влада здатна вивести державу з безладдя та анархії. Прийнятною формою правління було гетьманство, а найкращою кандидатурою – Павло Скоропадський.

Сприяючи планам УНГ, 28 квітня 1918 року німецьке командування паралізувало засідання Центральної Ради, яка саме обговорювала проект Конституції УНР.

29 квітня у Києві відбувся хліборобський конгрес за участю 8 тис. делегатів, який одногосно обрав гетьманом України П.Скоропадського.

Народився П.Скоропадський у 1873 році у німецькому курорті Вісбадені, де на той час відпочивали його батьки. Дитячі роки провів у родинному маєтку в Тростянці на Полтавщині. Генеалогія старовинного роду Скоропадських простежується від виходця з Уманщини Федора Скоропадського, який воював у війську Б.Хмельницького. Онук Федора – Іван Скоропадський був гетьманом України у 1708-1712 роках.

Сам гетьман Павло Скоропадський закінчив елітарний паже-ський корпус у Санкт-Петербурзі і певний час проживав у Франції, а в роки першої Світової війни почергово командував полком, дивізією і армійським корпусом, з яким улітку 1917 року став на захист УНР.

Хоча влада Скоропадського була підтримувана австрійськими і німецькими військами, і місцеве населення спочатку прохолодно її сприймало, оскільки людей обурювало вивезення на захід десятків ешелонів з хлібом, м'ясом, цукром, все ж діяльність гетьмана П.Скоропадського та його уряду мала і позитивне значення. Було сформовано уряд з інтелектуалів та досвідчених спеціалістів, до його складу увійшли такі відомі діячі як Федір Лизогуб, Дмитро Дорошенко, Микола Василенко, М.Чубинський.

За доби гетьманату вдосконалено грошову систему(запроваджено гривню), засновано низку українських банків, відремон-

Гетьман Павло Скоропадський оглядає Сірожупанну дивізію. Київ. 1918 р.

товано значну частину залізничного полотна і мостів, зміцнено державний флот, посилено дисципліну на виробництві. Також відкрито 150 українських гімназій, університети у Києві та Кам'янці-Подільському, Національну галерею мистецтв, музеї, архіви, Національну Академію Наук, утворено Українську Автокефальну церкву на чолі з Василем Липківським. Було встановлено дипломатичні стосунки з Швейцарією, Болгарією, Польщею, Фінляндією, Туреччиною, Росією. До складу Української держави П. Скоропадського увійшли окремі повіти Курської і Воронежської губернії, заселені українцями, частина Берестейщини, Холмщина і Підляшшя.[1,233]

Важливе значення Павло Скоропадський надавав створенню Збройних сил.

Під командуванням Павла Скоропадського знаходилася так звана Сірожупанна дивізія. Її формування відбувалося у Володимирі-Волинському на Волині.

Основний стрижень дивізії становили українські військово-полоненні (вояки армії Російської імперії) з австрійських таборів Фрайштат, Йозефів і Терезин, а також з таборів тимчасового розміщення на Холмщині.

Організаційними питаннями по формуванню займалася австрійська адміністрація, до зони впливу якої належав Володимир-Волинський. Очолювати дивізію у процесі формування було доручено капітану П. Кватернику та його ад'ютантові сотникові Українських Січових Стрільців Івану Коссаку. Дивізія складалася з чотирьох полків піхоти, одного гарматного дивізіону, однієї кінної сотні, інженерної сотні, допоміжних сотень (господарської, медичної).

Станом на липень 1918 року у дивізії нараховувалося 140 страшин (офіцерів), 6 тисяч осіб рядового складу (козаків). А максимальну кількість планувалося довести до 600 офіцерів та 15 тисяч рядового складу. Командиром дивізії було призначено полковника Івана Перлика. Затвердили форму, яка мала сірий колір (знаки розрізнення – срібні колоски для підстаршин і золоті – для старшин; колосок як символ врожайності України). Було введено нашивки за родами військ, які носили на рукавах – кінська

Пам'ятник воїнам Сірожупанної дивізії у с.Холодець.

голова для кінноти, колесо для саперних підрозділів, кулемет чи рушниця для стрільців.

Місцем формування Першої стрілецько-козацької дивізії (Сірожупанною її назвали за кольором одягу) стало місто Володимир-Волинський, оскільки воно знаходиться на кордоні з Європою. Дивізія стала однією з провідних сил у боротьбі за незалежність держави.

На початку березня 1918 року до Володимира-Волинського прибув полк у кількості дев'ятсот осіб. Розміщувати військових розпочали у казармах на околицях міста. Перші дні і тижні формування частини були надзвичайно важкими. Відчувався великий брак провізії, військової амуніції. Поступово побут налагоджувався.

Вояки сірожупанної дивізії встановили контакти з місцевим населенням: вони жертвували кошти для підтримки української школи, а місцеві діти завдяки дивізійникам вивчили національний гімн «Ще не вмерла Україна».

29 квітня 1918 року відбувся державний переворот, на зміну республіканському ладу прийшов Гетьманат Павла Скоропадського. Дивізія згідно нової угоди австро-угорської та української

сторін продовжувала розглядатися як регулярне збройне формування, що знаходиться у розпорядженні українського уряду і повинно виконувати функції по забезпеченню порядку на території держави.

Після параду у Києві 1 вересня 1918 року (перед гетьманом Павлом Скоропадським) дивізія була відправлена на північну Чернігівщину у район Конотопа –Кролевця – для охорони східних кордонів від нападів більшовицьких загонів. У жовтні Скоропадський скоротив дивізію до 1200 осіб, у тому числі 250 старшин, оскільки вважав, що люди, які побували у полоні противника, не можуть вірно йому служити.

17 листопада 1918 року під час повстання проти гетьмана П. Скоропадського дивізія перейшла на бік Директорії і тимчасово збільшилася до 6 тисяч вояків.

3 квітня 1919 року дивізія воювала на протипольському фронті (командував генерал Олександр Осецький). У середині травня 1919 року сірожупанна дивізія була розбита поляками і попала до них в полон.

3 липня 1919 року назву « Сірожупанна» було присвоєно 4 Холмській дивізії УНР.

У Володимирі-Волинському збереглися казарми, в яких розміщувалися українські солдати в 1918 році. В пам'ять про ці події залишилося два сквери, які посадили «сірожупанники» та січові стрільці під час формування дивізії

З ініціативи колективу Володимир-Волинського історичного музею при підтримці народного депутата Ігоря Гузя планується встановити меморіальну на приміщенні Володимир-Волинського військового комісаріату, де у 1918 році розташовувався штаб Сірожупанної дивізії.

Хоча це військове формування проіснувало не довго , але діяльність дивізії була ще однією спробою українців у 20 столітті поборотися за Незалежність України. До того ж формування дивізії тісно пов'язане з Волинським краєм.

Список джерел та література

1. Історія України\ Керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів: Світ,1998
2. Лисяк –Рудницький І. Роль України в новітній історії\ Історичні

есе: У 2 т.- К., 1994.-Т1. –С.299-347

3. Лисяк –Рудницький І. Український національний рух напередодні Першої Світової війни.- К, 1994. Т.1.- С.471-483.

Тетяна Яцечко-Блаженко

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО (волинський аспект)

Епістолярна спадщина Павла Скоропадського є цінним джерелом з вивчення не лише біографії гетьмана, а й історії Волині, адже в 1917 році, він перебував поблизу села Угли на Ковельщині. Листи Скоропадського містять цікаву інформацію про життя на фронті, його ставлення до політичного та економічного становища в країні та відносини з дружиною Олександрою Скоропадською.

За рік до того, як стати «Його Світлістю Ясновельможним Паном Гетьманом Всієї України» в 1918 році, Павло Скоропадський в роки Першої світової війни, в 1917 році воював на Волині в районі села Угли. Олександра Петрівна Скоропадська була представницею російського дворянського роду Дурново. До вашої уваги листи Павла Скоропадського до дружини Олександри, в одному із яких навіть згадується місто Луцьк.

14 березня 1917 р., Угли, Волинь

«Дорога, бідна моя дружино! Сьогодні я отримав секретне повідомлення, що в Петрограді заворушення. Ти не можеш собі уявити, як ця звістка мене схвилювала, мене особливо мучить моя безпорадність в таку хвилину. Вся надія, що Пешка, тобі вірний, Тебе не залишить і що Бог Тобі допоможе вийти з біди. Але заради Бога, будь обережна сама, нікуди пішки по маєтках не ходи. Нехай він завжди буде поблизу.

Обговори питання, чи не поїхати вам до Фінляндії. Адже ти живеш в такому поганому кварталі, тому не випускай на вулицю дітей, в разі обстрілу йдіть в кімнату, забороняй стояти ї біля вікон, питання обмір-куй серйозно. Ти жакливо довірлива, і мене це особливо мучить. Я хотів Тебе викликати між 10 і 20 числом в Київ, але тепер я боюся, ще гірше буде і для тебе, і для мене, якщо діти залишаться одні, та й мені сумнів-

1. Павло Скоропадський.

но, чи можна буде виїхати тепер через подібні ускладнення всередині країни. Чим все це скінчиться. Напиши мені докладно скоріше, для цього я посилаю Тобі Діваєва. Пивоваров мені все доставив в справності.

Я так мріяв бачити і Тебе. Слава Богу, що у нас є вільний капітал, бережи його як зіницю ока і витрачай тільки в разі крайності. Дякую Тобі за твої клопоти про подарунки, додаю листи. Думаю, що Тобі не слід їхати з Молоствова, він завжди їздить з якимись своїми коханками, і думаю, що Тобі він не пара, але подарунки переконай його привезти. До Києва, якщо Тобі доведеться їхати, Ти можеш доїхати, влаштувавшись завчасно в Петрограді, а якби Тобі довелося їхати до Луцька, я завжди мав би можливість попросити графа Ржевуського - мого товариша, Тебе влаштувати.

У мене тут все добре, роботи дуже багато, але начальники дивізій у мене підбираються хороші, і, я думаю, все піде добре. Був у мене Гурко, оглядав корпус, залишився задоволений. Тут у нас на днях почнеться відлига, і ми будемо залиті водою, німці досі були досить спокійні, душать нас газами, але і ми їх теж, але це нічого, ми прийохалися, і втрати у нас від них незначні. Але тепер з огляду на ваші ускладнення дуже ймовірно, що вони перейдуть в наступ.

2. Олександра Скоропадська.

Мене це не турбує особливо, так як у нас все в цій справі напготові. Я здоровий, але сумую за Тобою, моя дорога, особливо тепер, коли думаю, що Ти в небезпеці. Телеграфуй і пиши мені частіше. По-моєму, Ти даремно продала Паккард, особливо не запитавши мене, такого ми за ту ціну не купимо, а Бенц добре, що продала. Якби в Петрограді налагодилося справу, тоді приїжджай до мене в Київ, моя люба, я страшно за Тобою скучив. Телеграфуй мені частіше.

Обіймаю Тебе, моя люба дружина, нехай береже Тебе і наших дітей Бог. Надсилай скоріше докладний лист назад. Заради Бога, бережи себе, не будь дурна, адже на Тобі одній тримається вся родина. Благаю тебе. А ти, я чув, їздиш недостатньо тепло одягнена. Твій Павлик».

25 березня 1917 р., Угли, Волинь.

«Дорога рідна моя Алінушка, що стосується наших маєтків, то ти стеж, з'ясовуй, дій; через кілька тижнів, коли хвиля подій докотиться до селянства, якщо не рознесуть садиби, то можна буде тимчасово бути спокійним, у всякому разі маєток потрібно підтримувати. Намагайся з'ясувати земельне питання, мене це дуже цікавить, я вважаю, що тут дві альтернативи: чи отримаємо ми за них або за відбирається частина гроші або не отримаємо. Якщо влада перейде з рук нинішнього мі-

ністерства в руки соціал-демократів і соціалістів-революціонерів, а це дуже можливо. Але поки цього немає.

Я тобі позитивно не раджу їхати в Полошки [село в Глухівській волості Глухівського повіту Чернігівської губернії], їдь краще в будь-яке місто, але бути там однієї, без звісток і «а la merci des paysans», які щохвилини можуть тебе і дітей знищити, я вважаю ризикованим, у великих містах у всякому разі є інтелігентні люди, у яких ти знайдеш захист.

До побачення, люба, мила моя рідна дружина, вір в Бога і долю і будь енергійна. Ніжно-ніжно тебе обіймаю. Твій Павлик».

27 березня 1917 р., Угли, Волинь.

«Дорога моя Алінушка! Ти не сердься на мене, що ні ти, ні Сергій Васильович, обидва недостатньо обізнані про те, що відбувається, і не зовсім вірно собі малюєте картину, до чого ми йдемо. Революція ще на самому початку. Тимчасовий уряд, який мені симпатичний, безсумнівно, є просто ширмою, фікцією. За ним виступає Рада робітничих депутатів і солдатських депутатів, які в даний час цілком систематично взялися за «революціонування» мас, що їм вдається дуже добре. Тимчасовий уряд буде зметено, і тоді настане анархія, взагалі, у нас революція йде ходом французької великої революції.

Життя громадян абсолютно не забезпечене, особливо будуть громи-ти і вбивати багатих і сім'ї офіцерів, май це на увазі. Май на увазі, я не заляканий, але це ясно, що буде так, вникни в те, що я говорю, відбудеться це ще не так скоро, через місяць, через два, але станеться. У таку скрутну хвилину нашого життя, благаю тебе, Аліна, обміркуй, куди виїхати з Петрограда, дій рішуче, скористайся зв'язками, перевір мене у людей, близько стоять до справи.

Будь енергійна, не сумуй. Вживуть лише люди сильні, ми ще з тобою, дасть Бог, будемо щасливі. Обіймаю тебе ніжно-ніжно. Твій Павлик».

17 квітня 1917 р., Угли, Волинь.

«Дорога моя душка! До якого ж ти рішення прийшла, щодо свого перебування? Чим більше я читаю газет, слухаю і думаю, тим більше я приходжу до висновку, що благополучно розібратися в каші, в яку ми потрапили, немислимо, скінчиться, безсумнівно, анархією, май це на увазі.

У мене в корпусі все благополучно. Поки що дисципліну я тримаю, але армія «розкладається», це безсумнівно. Нам дуже важко, зайнятий я страшно. На жаль, не встигаю писати свій щоденник, у мене погано тим, що мій начальник штабу нікуди не годиться, я його думаю [замінити] геть, краще його зовсім не мати, ніж мати такого ідіота, та ще в такий

3. Гетьман Павло Скоропадський з родиною. Зліва направо: Данило, Марія, Єлисавета, дружина Олександра і Павло (помер влітку 1918 р.). Олена народиться лише 5 липня 1919 в Німеччині.

час. Німці, безсумнівно, скоро перейдуть в наступ, як будуть битися мої частини, я ще не знаю, думаю, що завдяки постійного впливу, що будуть битися, але коли прийде поповнення, тоді одному Богу відомо, як буде. Адже вони зовсім не навчені, і це з таким противником.

Дорога мила моя Алінушка, намагаюся подумки пережити знову наші щасливі дні в Києві. Ти була дуже мила. Пиши мені скоріше з усіх питань, які я тобі поставив, пиши неважливі питання по пошті, листи доходять, а більш серйозні питання надсилай з нашими посильними. Тільки пиши. Будь енергійна. До побачення, моя люба рідна дружина, ніжно-ніжно тебе обіймаю. Твій Павлик».

18 квітня 1917 р., Угли, Волинь.

«Уряд хитається і все більше і більше втрачає ґрунт під ногами. Варто прочитати резолюцію з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів. Очевидно, ми підемо по шляху всіляких соціальних експериментів, в кінці кінців життя, може бути, покращиться, але на п'ятдесят років ми і наші діти будемо приречені на важке життя».

22 квітня 1917 р., Угли, Волинь.

«Дорога моя Алінушка. Я тільки те й роблю, що думаю про тебе і дітей. Страшно за вас жахливо. Кронштадт в жахливому стані, оголосив мало не республіку окрему, офіцерів немає, німецький фронт виступив, у вас, безсумнівно, буде Бог знає що. Німці, кажуть, збираються зробити висадку в Ніколайштадте [сучасне місто Вааса в Фінляндії]. Заради Бога, пиши скоріше, що будеш робити, я не можу тобі звідси нічого радити, але мені малюється, що всюди краще, ніж в Петрограді. Мені це говорив сьогодні командувач армією Балуєв, а йому говорив Гучков, якого він на днях бачив. Твій Павлик».

Отож, з лютого по березень 34-й корпус перебував на позиції поблизу річки Стоход в Углах і вів напружені бої з німцями. До кінця квітня 1917 року корпус дислокувався на Волині, а потім перейшов у склад 7-ї армії генерала Селівачова, яка розташовувалася в Галичині [3, 150].

Коли Павло Скоропадський став гетьманом України, Олександра перебувала з дітьми в Петрограді. Проте Павло зумів успішно вирішити це питання, за допомогою дипломатичних каналів. Радянський уряд вирішив дозволити сім'ї гетьмана виїзд в Україну. 29 червня 1918 «державний поїзд № 1» успішно доставив Олександрю та дітей із Петрограда до Києва [4, 8].

14 грудня 1918 гетьман Скоропадський зрікся влади. На німецькому військовому потязі Павло Петрович під виглядом пораненого німецького солдата виїхав до Німеччини. У свою чергу Олександра, вагітна Оленою, дісталася Німеччини через Фінляндію.

Список джерел та література

1. Отт-Скоропадська О., Гай-Нижник П. Павло Скоропадський: коротка хроніка життя (1873-1945) // Павло Скоропадський Спогади / О. Отт-Скоропадська, П. Гай-Нижник – К. – Філадельфія, 1995. – С. 35-42.
2. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. - К., 2003. - 282 с.
3. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси / Г. Папакін – К., 2003. – 300 с.
4. Самостійник чи федераліст? Правда про Гетьмана Павла Скоропадського / Самовидець. – Чикаго: Видання Союзу гетьманців державників Америки, 1935. – 12 с.

ДОДАТКИ

„Українська Держава Павла Скоропадського: здобутки і прорахунки” - на таку тему 27 квітня 2018 року в Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського, відділі Волинського краєзнавчого музею, відбувся круглий стіл, організований Волинським краєзнавчим музеєм за підтримки управління культури Волинської облдержадміністрації, благодійного фонду пам'яті В. Липинського, кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Модератором наукового зібрання виступила заступник директора Волинського краєзнавчого музею з наукової роботи, кандидат історичних наук Євгенія Ковальчук.

Участь у заході взяли наукові співробітники Затурцівського музею, відомі краєзнавці та викладачі навчальних закладів і науковці з Луцька, Рівного, Володимира-Волинського: доктори політичних наук Валентин Малиновський і Валерій Бортніков, доктор історичних наук Олександр Дем'янюк, кандидати історичних наук Іван Ковальчук, Іван Рудянин, Тетяна Яцечко-Блаженко, кандидат юридичних наук Роман Чайка та музейники і краєзнавці Анатолій Пісоцький, Богдан Янович, Андрій Климчук, Ігор Пасюк, Віталій Кушнір, Наталія Гатальська, Віра Чопко.

Під час проведення круглого столу родина Головацьких із Луцька передала із власної бібліотеки до фондів музею книгу В'ячеслава Липинського „Листи до братів-хліборобів”, видану у Відні 1926 року, з дарчим написом автора своєму соратнику Михайлу Савур-Ципріяновичу.

В рамках заходу відбулося урочисте відкриття виставки „Скоропадські в історії України”.

Фото Л. Максимова.

Учасники круглого столу біля пам'ятника В. Липинського. с. Затурці.

Пам'ятник В. Липинському. с. Затурці. Автор Ірина Дацюк.

*Приміщення та експозиційні зали
Затурцівського меморіального музею В. Липинського.*

Експозиції Затурицівського меморіального музею В. Липинського.

Експозиції Затурцівського меморіального музею В. Литинського.

Особисті речі В. Литинського.

Учасники круглого столу в експозиції музею.

Валентин Малиновський і Валерій Бортніков.

Дарунки музею від родини Олени Отт-Скоропадської.

Експозиція вставки, присвяченої гетьману Павлу Скоропадському.

Галина Головацька.

За трибуною Валентин Малиновський.

Валентин Малиновський.

Виступає Віра Чонко.

Іван Ковальчук.

Анатолій Пісоцький.

Андрій Клімчук.

Галина Головацька.

Раритетне видання від родини Головацьких приймає Віталій Кучинір.

*Євгенія Ковальчук, Галина Головацька, Віталій Кушнір,
Інна Головацька, Віра Чопко, Наталія Гатальська.*

В експозиції музею.

Учасники круглого столу на ганку родинного будинку Литинських.

Управління культури Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського
Благодійний фонд пам'яті В. Липинського

Науково-популярне видання

Українська Держава Павла Скоропадського: здобутки і прорахунки

Науковий збірник

Матеріали круглого столу
з нагоди 100-річчя проголошення Української Держави,
Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського,
с. Затурці, 27 квітня 2018 року

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.

Здано на виробництво 27.04.2018 р. Підписано до друку 10.05.2018 р.
Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times. Папір друкарський. Офсетний друк.

Ум. друк. арк. Обл.-вид. арк. Накладом 50 прим.

Вид. №. Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

Українська Держава Павла Скоропадського: здобутки і прорахунки. Наук. зб.: Матеріали круглого столу з нагоди 100-річчя проголошення Української Держави / Упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Затурцівськ. мемор. музей В'ячеслава Липинського; Благод. фонд пам'яті В. Липинського; Упоряд. і ред. В. Бортніков. – Луцьк, 2018. – 86 с.

У науковому збірнику вміщено статті та повідомлення учасників круглого столу, присвяченого 100-річчю проголошення Української Держави, який відбувся в Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею.

Розраховане на науковців, краєзнавців, освітніх та музейних працівників.

УДК 63.3(4УКР) 61
ББК 94(477) “1918”